

ПЛЕНУМ ВИЩОГО ГОСПОДАРСЬКОГО СУДУ УКРАЇНИ

ПОСТАНОВА

16.12.2015

м. Київ

№ 3

Про узагальнення судової практики
вирішення спорів, що виникають у сфері
надання послуг з електропостачання

Заслухавши та обговоривши інформацію заступника Голови Вищого господарського суду України Могила С.К. про узагальнення судової практики вирішення спорів, що виникають у сфері надання послуг з електропостачання, керуючись пунктом 2 частини другої статті 36 Закону України "Про судоустрій і статус суддів" пленум Вищого господарського суду України **постановляє:**

1. Інформацію заступника Голови Вищого господарського суду України Могила С.К. про узагальнення судової практики вирішення спорів, що виникають у сфері надання послуг з електропостачання взяти до відома.

2. Узагальнення судової практики вирішення спорів, що виникають у сфері надання послуг з електропостачання, довести до відома суддів апеляційних та місцевих господарських судів України (додається).

Голова Вищого
господарського суду України

(підпис)

Б. Львов

Секретар пленуму Вищого
господарського суду України

(підпис)

Л. Рогач

УЗАГАЛЬНЕННЯ

судової практики вирішення спорів, що виникають у сфері надання послуг з електропостачання

I. Нормативно-правове регулювання відносин у сфері надання послуг з електропостачання. Аналіз статистичних показників розгляду справ у спорах у сфері електропостачання

Електроенергетична галузь — одна з базових галузей економіки України. Відповідно до пункту 5 частини першої статті 92 Конституції України засади організації та експлуатації енергосистем визначаються виключно законами України. Такими є Закон України "Про електроенергетику", Закон України "Про засади функціонування ринку електричної енергії України", Закон України "Про природні монополії", а також відповідні положення Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) та Господарського кодексу України (далі – ГК України).

Згідно з преамбулою Закону України "Про електроенергетику" (далі – Закон) цим Законом визначаються правові, економічні та організаційні засади діяльності в електроенергетиці і регулюються відносини, пов'язані з виробництвом, передачею, розподілом, постачанням і використанням енергії, забезпеченням енергетичної безпеки України, конкуренцією та захистом прав споживачів і працівників галузі.

Особливістю нормативно-правового регулювання електропостачання є наявність численних підзаконних нормативно-правових актів, у тому числі нормативно-технічних, якими визначається та деталізується порядок отримання та споживання електроенергії.

Так, норми названих законодавчих актів деталізовані, зокрема, в положеннях Правил користування електричною енергією, затверджених постановою Національної комісії регулювання електроенергетики України від 31.07.96 № 28 (далі – Правила), Методики визначення обсягу та вартості електричної енергії, не облікованої внаслідок порушення споживачами правил користування електричною енергією, затвердженої постановою Національної комісії регулювання електроенергетики України від 04.05.2006 № 562 (далі – Методика), Порядку визначення розміру і відшкодування збитків, завданих енергопостачальнику внаслідок викрадення електричної енергії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 08.02.2006 № 122, Методики обрахування плати за спільне використання технологічних електричних мереж, затвердженої постановою Національної комісії регулювання електроенергетики України від 12.06.2008 № 691 (далі - Методика обрахування плати за спільне використання технологічних електричних мереж), Порядку визначення класів споживачів електричної енергії, диференційованих за ступенями напруги,

затвердженого постановою Національної комісії регулювання електроенергетики України від 13.08.98 № 1052, Правил технічної експлуатації електроустановок споживачів, затверджених наказом Міністерства палива та енергетики України від 25.07.2006 № 258, Умов та Правил здійснення підприємницької діяльності з постачання електричної енергії за нерегульованим тарифом, затверджених постановою Національної комісії з питань регулювання електроенергетики від 12.08.96 № 36.

Постачання електроенергії – одна з форм, у яких здійснюється господарсько-торговельна діяльність суб'єктів господарювання.

Стаття 1 Закону визначає постачання електричної енергії як господарську діяльність, пов'язану з наданням електричної енергії споживачеві за допомогою технічних засобів передачі та розподілу електричної енергії на підставі договору. Електрична енергія є товарною продукцією, призначеною для купівлі-продажу.

Діяльність з постачання електричної енергії в Україні здійснюється за умови отримання відповідної ліцензії (стаття 13 Закону). Умови та Правила здійснення підприємницької діяльності з постачання електричної енергії за регульованим тарифом затверджені постановою Національної комісії з питань регулювання електроенергетики від 13.06.96 № 15/1. Умови та Правила здійснення підприємницької діяльності з передачі електричної енергії місцевими (локальними) електричними мережами затверджені постановою Національної комісії з питань регулювання електроенергетики від 13.06.96 № 15.

При цьому слід враховувати, що частина перша статті 5 Закону України "Про природні монополії" прямо зазначає, що передача електричної енергії магістральними та міждержавними електричними мережами; розподіл електричної енергії (передача електричної енергії місцевими (локальними) електромережами) є сферами діяльності суб'єктів природних монополій.

Енергопостачальник, що здійснює постачання електричної енергії на закріпленій території, не має права відмовити замовнику (споживачу), електроустановки якого розташовані на такій території, в укладенні договору про постачання електричної енергії (договору про користування електричною енергією) (стаття 24 Закону).

Стаття 26 Закону встановлює, що споживання енергії можливе лише на підставі договору з енергопостачальником. Споживач енергії зобов'язаний додержуватися вимог нормативно-технічних документів та договору про постачання енергії.

Таким чином, договірні відносини у сфері постачання електроенергії мають свої особливості, що пов'язано зі специфікою предмету договору та обумовлює спеціальний порядок його укладання. Особливістю договору електропостачання є покладення на споживача додаткових обов'язків, пов'язаних з необхідністю: дотримуватись передбаченого договором режиму споживання електроенергії; забезпечувати безпечну експлуатацію енергетичних мереж та справність приладів і устаткування, що використовуються у процесі споживання електричної енергії.

Державне регулювання відносин з постачання електроенергії до 27.08.2014 здійснювалося Національною комісією, що здійснює державне регулювання у сфері енергетики (НКРЕ), утвореною відповідно до Указу Президента України від 23.11.2011 № 1059/2011 (ліквідована Указом Президента України від 27.08.2014 № 693/2014). НКРЕ відповідно до покладених на неї завдань та наданих повноважень, зокрема, розробляла і затверджувала обов'язкові до виконання норми і правила (у т.ч. правила користування електричною енергією) та типові форми господарських договорів.

Так, відповідно до наданих повноважень НКРЕ затвердила Типовий договір про постачання електричної енергії, Типовий договір про користування електричною енергією на території населеного пункту, Типовий договір про тимчасове постачання електричної енергії без засобів обліку, Типовий договір про спільне використання технологічних електричних мереж, Типовий договір про технічне забезпечення електропостачання споживача (Додатки 1–5 до Правил), якими, зокрема, визначаються права, обов'язки та відповідальність сторін.

Правопорушення в електроенергетиці тягне за собою встановлену законодавством України цивільну, адміністративну і кримінальну відповідальність (стаття 27 Закону).

Слід зазначити, що при розгляді справ цієї категорії суди враховували викладене в постановках і роз'яснювальних документах Верховного Суду України, а також рекомендаційних роз'ясненнях і листах Вищого господарського суду України, якими, зокрема, є:

- оглядовий лист Вищого господарського суду України від 30.12.2011 № 01-06/1872 "Про практику застосування господарськими судами законодавства про постачання електричної енергії (за матеріалами справ, розглянутих у касаційному порядку Вищим господарським судом України)";

- інформаційний лист Вищого господарського суду України від 21.11.2011 № 01-06/1624/2011 "Про практику застосування Вищим господарським судом України у розгляді справ окремих норм матеріального права";

- інформаційний лист Вищого господарського суду України від 15.03.2011 № 01-06/249 "Про постанови Верховного Суду України, прийняті за результатами перегляду судових рішень господарських судів" (з подальшими доповненнями);

- інформаційний лист Вищого господарського суду України від 07.04.2008 № 01-8/211 "Про деякі питання практики застосування норм Цивільного та Господарського кодексів України";

- постанова пленуму Вищого господарського суду України від 26.12.2011 № 18 "Про деякі питання практики застосування Господарського процесуального кодексу України судами першої інстанції";

- листи Верховного Суду України щодо висновків Верховного Суду України, викладених у рішеннях, прийнятих за результатами розгляду заяв про перегляд судового рішення, тощо.

З кількісних показників розгляду справ аналізованої категорії вбачається, що більша частка спорів припадає на спори, пов'язані зі сплатою заборгованості за спожиті енергоносії, – 3346 справ, що становить 63,3% від усієї кількості справ, розглянутих у цій категорії; найменшу кількість становлять спори, пов'язані з нарахуванням пені за несвоєчасну сплату оперативно-господарських санкцій, – 52 справи, або ж 1%.

Так, за даними, наданими апеляційними господарськими судами, у 2012 – 2013 роках та січні – вересні 2014 року господарськими судами розглянуто 5290 справ у спорах, пов'язаних із застосуванням законодавства, що регулює відносини у сфері електропостачання, серед яких:

- пов'язаних з укладенням договорів на електропостачання, – 205 справ;
- пов'язаних зі сплатою заборгованості за спожиті енергоносії, – 3346 справ;
- пов'язаних зі стягненням оперативно-господарських санкцій, – 583 справи;
- пов'язаних зі скасуванням оперативно-господарських санкцій, – 378 справ;
- пов'язаних з нарахуванням пені за несвоєчасну сплату оперативно-господарських санкцій, – 52 справи;
- пов'язаних з визнанням акта про порушення недійсним, – 99 справ;
- 627 справ становлять інші спори, що виникають у сфері надання послуг з електропостачання.

Із загальної кількості розглянутих судами першої інстанції справ (5290) позов задоволено у 2927 справах, відмовлено в позові повністю або частково у 1605 справах, припинено провадження у 608 справах, залишено позов без розгляду в 150 справах.

Судами апеляційної інстанції переглянуто 1080 (20,4%) судових рішень місцевих господарських судів. З них: залишено без змін – 809 рішень; скасовано повністю або частково і прийнято нове рішення – у 230 справах, скасовано повністю або частково і припинено провадження або залишено позов без розгляду – у 8 справах, змінено 33 рішення.

У касаційному порядку переглянуто 490 судових рішень (45,4% від кількості справ, переглянутих апеляційною інстанцією, або ж 9,3% від кількості справ, розглянутих місцевими господарськими судами). З них: залишено рішення першої інстанції або постанову апеляційної інстанції без змін – у 384 справах; скасовано рішення першої інстанції або постанову апеляційної інстанції повністю або частково і прийнято нове рішення – у 3 справах, скасовано рішення першої інстанції або постанову апеляційної інстанції і передано справу на новий розгляд – у 63 справах, змінено рішення першої інстанції або постанову апеляційної інстанції – у 5 справах, залишено в силі одне рішення з раніше прийнятих рішень або постанов – у 35 справах.

Як вбачається з наведених кількісних показників, судом апеляційної інстанції залишено без змін 75% судових рішень суду першої інстанції (від кількості переглянутих в апеляційному порядку справ), судом касаційної інстанції – 78,4% постанов суду апеляційної інстанції.

Наведені дані свідчать про переважно правильне застосування судами першої та апеляційної інстанцій законодавства, що регулює правовідносини з електропостачання. Водночас суди зазначають про наявність у судовій практиці вирішення названої категорії спорів певних проблемних питань та розбіжностей.

II. Проблемні питання, що виникають при вирішенні господарськими судами спорів у сфері надання послуг з електропостачання

2.1. Укладення договору на електропостачання

а). Як зазначалося вище, споживання електроенергії є договірним.

Статтею 275 ГК України встановлено, що відпуск електроенергії без оформлення договору енергопостачання не допускається; суб'єкти господарювання, які забезпечують споживачів електроенергією, зобов'язані укладати договори з усіма споживачами їхньої продукції. Виробники і постачальники енергії, що займають монопольне становище, зокрема суб'єкти природних монополій, зобов'язані укласти договір енергопостачання на вимогу споживачів, які мають технічні засоби для одержання енергії. Розбіжності, що виникають при укладенні такого договору, врегульовуються відповідно до вимог цього Кодексу.

Частиною шостою статті 179 ГК України також передбачено, що суб'єкти господарювання, які забезпечують споживачів (суб'єктів господарювання або негосподарюючих суб'єктів – юридичних осіб) електроенергією зобов'язані укладати договори з усіма споживачами їхньої продукції (послуг). Законодавством можуть бути передбачені обов'язкові умови таких договорів.

Укладення договору про постачання електричної енергії та визначення його змісту на основі типового договору передбачено пунктом 5.2 Правил, а сам типовий договір міститься в додатку 3 до Правил.

Зазначимо, що укладення господарських договорів на основі примірних і типових договорів повинно здійснюватися з додержанням умов, передбачених статтею 179 ГК України, не інакше як шляхом викладення договору у вигляді єдиного документа, оформленого згідно з вимогами статті 181 цього Кодексу та відповідно до правил, встановлених нормативно-правовими актами щодо застосування примірного або типового договору (частина третя статті 184 ГК України).

Нормою статті 179 ГК України визначено, що сторони не можуть відступати від змісту типового договору, але мають право конкретизувати його умови.

Згідно з частиною першою статті 187 ГК України спори, що виникають при укладанні господарських договорів за державним замовленням, або договорів, укладення яких є обов'язковим на підставі закону та в інших випадках, встановлених законом, розглядаються судом.

Як свідчить проведене узагальнення, у правовідносинах, пов'язаних з укладенням договору про постачання електричної енергії, спори виникали у зв'язку з відмовою відповідача укласти такий договір на умовах,

запропонованих позивачем (наприклад, сторони не доходили згоди щодо розміру дозволеної потужності споживання електроенергії).

Вирішуючи такі спори, суди керувались зазначеними положеннями абзацу четвертого частини четвертої статті 179 ГК України та враховували, що укладення договору спрямоване на набуття, зміну або припинення прав та обов'язків, тому викладення умов договору в інший спосіб, ніж застосований у типовому договорі (приміром, викладення умов договору іншими словами), не є відступом від змісту типового договору.

Наприклад, задовольняючи позовні вимоги про зобов'язання укласти договір про постачання електричної енергії у справі № 925/1478/13, місцевий господарський суд зазначив, що, враховуючи положення статей 179, 275 ГК України, відповідачу не надано права відмови в укладенні договору на постачання електроенергії, а всі розбіжності повинні узгоджуватись відповідно до вимог статті 188 ГК України та статті 11 Господарського процесуального кодексу України.

Враховуючи, що процедура укладення договору здійснювалась відповідно до вимог чинного законодавства про електроенергетику та Правил, а також зважаючи на встановлені судами обставини справи, Вищий господарський суд України підтримав правомірний висновок судів першої та апеляційної інстанцій щодо наявності підстав для визнання договору про постачання електричної енергії укладеним (постанова Вищого господарського суду України від 14.01.2015 № 925/1478/13).

Задоволено позов підприємства про зобов'язання укласти договір про постачання електричної енергії в редакції позивача і у справі № 925/713/13. Господарський суд взяв до уваги, що метою використання електроенергії за спірним договором є задоволення соціальних потреб працівників позивача, що проживають в гуртожитках та службових квартирах. Оскільки кінцевим споживачем продукту (енергії) є громадяни, то немає правових підстав для задоволення вимог постачальника про встановлення лімітів потужності та пікових навантажень для користувачів, а також перетоків реактивної енергії в гуртожитках.

Суд, застосувавши до спірних правовідносин приписи статей 179, 181, 187 ГК України, 628, 649 ЦК України, 5,10 Закону України "Про природні монополії", статті 26 Закону, а також положення Правил користування електричною енергією для населення, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 26.07.99 № 1357, визнав окремі умови та положення спірного договору конкретизацією умов типового договору (постанова Вищого господарського суду України від 01.04.2014 № 925/713/13).

У переважній більшості спорів суди задовольняли вимоги про зобов'язання укласти договір на електропостачання, умови якого відповідали типовому договору. Якщо ж запропонований проект договору таким вимогам не відповідав – суди відмовляли у задоволенні позовних вимог.

У справі № 25/5005/1701/2012 Вищий господарський суд України підтримав рішення місцевого господарського суду, яким відмовлено у позові про зобов'язання укласти договір про спільне використання електричних

мереж, оскільки запропонований позивачем договір не відповідав змісту типового договору, а наявні розбіжності не можна вважати конкретизацією умов типового договору. Суд застосовував до спірних правовідносин положення статей 179, 181 ГК України та Правил. Окрім того, позивачем у справі не було наведено у позові змісту договору, що також є підставою для відмови у задоволенні позовних вимог про зобов'язання відповідача укласти такий договір з огляду на вимоги статей 179, 180 ГК України, статей 628, 638 ЦК України та через неможливість визначення і фіксації відповідних умов договору в резолютивній частині судового рішення (постанова Вищого господарського суду України від 25.12.2012 № 25/5005/1701/2012).

б). *Щодо способу захисту порушеного права у цій категорії спорів*, то слід зазначити, що позивачами заявлялись вимоги про зобов'язання укласти договір і такі вимоги у переважній кількості спорів задовольнялись судом (наприклад, постанова Вищого господарського суду України від 19.12.2012 № 5015/2601/11), однак приймались і рішення про визнання договору укладеним (постанова Вищого господарського суду України від 14.01.2015 № 925/1478/13).

У постанові Вищого господарського суду України від 06.11.2013 № 905/3497/13 (спір про зобов'язання укласти договір) зазначено, що порушене право позивача підлягає захисту *шляхом спонукання відповідача до укладення з позивачем договору про постачання електричної енергії* згідно з частиною шостою статті 179 ГК України. Оскільки позивачем виконано приписи, встановлені Правилами, та умови, доведені до його відома енергопостачальною організацією відповідними листами, то вона має виконати вимоги пункту 5.3 Правил та надати позивачу проект договору про постачання електричної енергії, істотні умови якого визначаються на підставі типового договору та документів, наданих позивачем згідно з пунктом 5.4 Правил, які свідчать про ініціювання ним укладення договору відповідно до зазначеної норми.

У справі ж № 914/2210/13, скасовуючи рішення місцевого господарського суду про задоволення позову та відмовляючи в задоволенні позовних вимог, апеляційний господарський суд (постанова від 10.10.2013) зазначив, що позивач обрав неправильний спосіб захисту своїх прав та інтересів. Зокрема, суд апеляційної інстанції виходив з того, що такого способу захисту цивільних прав, як зобов'язання укласти договір шляхом надання позивачу на розгляд підписаного та скріпленого печаткою проекту відповідного договору з усіма необхідними додатками у двох примірниках, законом не передбачено (в касаційному порядку постанова суду апеляційної інстанції у цій справі не оскаржувалась).

Разом з тим, Верховний Суд України (судова палата у цивільних справах) у постанові від 10.10.2012 у справі № 6-110цс12 виклав таку правову позицію.

Серед способів захисту, передбачених статтею 16 ЦК України, не зазначено такого способу захисту, як встановлення правовідносин (у тому числі шляхом зобов'язання особи до укладення відповідних договорів).

Виходячи із загальних засад цивільного законодавства та судочинства, права особи на захист у суді порушених або невизнаних прав, меж здійснення

особою цивільних прав і виконання цивільних обов'язків, можна дійти висновку про те, що в разі невизнання споживачем права виробника, (виконавця) послуг на укладення договору, **який відповідає вимогам типового договору**, таке право підлягає захисту судом на підставі пункту першого частини другої статті 16 ЦК України **шляхом визнання договору укладеним на умовах, передбачених нормативним актом обов'язкової дії** (постанова Верховного Суду України від 10.10.2012 № 6-110цс12).

Щодо наведеного слід зазначити, що відповідно до частини третьої статті 84 Господарського процесуального кодексу України у спорі, що виник *при укладанні або зміні договору*, в резолютивній частині вказується рішення з кожної спірної умови договору, а у спорі *про спонукання укласти договір* – умови, на яких сторони зобов'язані укласти договір, з посиланням на поданий позивачем проект договору.

в). *Проблемні питання виникали також і при вирішенні спорів щодо укладення договору про спільне використання технологічних електричних мереж.*

Пунктом 1.7 Правил встановлено, що в разі використання технологічних електричних мереж електропередавальною організацією відносини між власником цих мереж та електропередавальною організацією, у тому числі їх взаємна відповідальність, регулюються договором про спільне використання технологічних електричних мереж, що укладається між ними на основі типового договору. Основний споживач не має права відмовити електропередавальній організації, яка здійснює ліцензовану діяльність на закріпленій території, в укладенні (переукладенні) договору про спільне використання технологічних електричних мереж, а субспоживачу – в укладенні (переукладенні) договору про технічне забезпечення електропостачання споживача в передбачених цими Правилами випадках.

Згідно з абзацом першим пункту 5.15 розділу 5 Правил відносини сторін у разі передачі (транзиту) електропередавальною організацією електричної енергії технологічними електричними мережами власника електричних мереж (споживача, основного споживача) регулюються договором про спільне використання технологічних електричних мереж, який електропередавальна організація зобов'язана укласти з відповідним власником технологічних електричних мереж.

Водночас підпункт 20 пункту 10.2 Правил покладає на споживача електричної енергії обов'язок у разі використання технологічних електричних мереж електропередавальною організацією укласти з останньою договір про спільне використання технологічних електричних мереж.

Таким чином, обов'язок власника укласти з електропередавальною організацією договір про спільне використання технологічних електричних мереж встановлено законодавством, а ухилення від виконання приписів закону є підставою для звернення до суду з відповідним позовом.

Вирішуючи названу категорію спорів, суди мають враховувати, що перелік істотних та обов'язкових умов договору про спільне використання технологічних електричних мереж споживача (основного споживача), і перелік

документів, що є невід'ємною частиною зазначеного договору, визначено пунктами 5.17, 5.18 Правил; а Типовий договір про спільне використання технологічних електричних мереж викладено в Додатку 2 до Правил.

Так, переглядаючи судові рішення у справі № 25/5005/1701/2012, суд касаційної інстанції скасував постанову апеляційного господарського суду про задоволення позову про зобов'язання відповідача укласти з позивачем договір про спільне використання технологічних електричних мереж та підтримав рішення місцевого господарського суду про відмову в позові, оскільки запропонований позивачем проект договору не відповідав типовому договору, визначеному Правилами. Апеляційний суд неправильно застосував норми матеріального права, що регулюють спірні правовідносини, зокрема положення статей 179, 180 ГК України та Правил (постанова Вищого господарського суду України від 25.12.2012 № 25/5005/1701/2012).

Водночас, траплялися окремі судові рішення, в яких зазначалося, що укладання договору про спільне використання технологічних електричних мереж не базується на державному замовленні і передбачено нормативно-правовим актом – Правилами, а не законом; жодним законом не встановлено обов'язку суб'єкта господарювання – споживача електроенергії-власника електричних мереж – укласти такий вид договору.

Наприклад, місцевий господарський суд у справі № 910/6110/13, керуючись положеннями статей 179, 181 ГК України та Правил, дійшов висновку про відсутність прямої вказівки закону на обов'язкове укладення договору про спільне використання технологічних електричних мереж. Суд також звернув увагу на те, що в проекті договору має бути наведено умови щодо ціни послуг, які визначаються кошторисом обґрунтованих витрат. Проте кошторис обґрунтованих витрат, складений відповідно до пункту 1.8 Методики обрахування плати за спільне використання технологічних електричних мереж, як обов'язковий додаток до проекту договору позивач не надав.

Постановою апеляційного господарського суду рішення місцевого господарського суду скасовано, прийнято нове рішення, яким позовні вимоги задоволено частково. Відповідача зобов'язано після набрання цим рішенням законної сили укласти договір про спільне використання технологічних електричних мереж на основі типового договору згідно з додатком 2 до Правил.

Суд апеляційної інстанції на підставі положень статей 133, 136, 179, 180, 181, 184 ГК України, Закону, Правил зазначив, що відповідно до чинного законодавства України, між сторонами має бути укладений договір про спільне використання технологічних електричних мереж, але на основі типового договору, наведеного в додатку 2 до Правил.

Щодо погодження кошторису витрат на утримання технологічних електричних мереж спільного використання з обґрунтуванням кожної статті витрат та розрахунку плати за спільне використання технологічних електричних мереж суд апеляційної інстанції звернув увагу, що відповідні заходи повинні бути здійснені відповідачем під час укладання договору про спільне використання технологічних електричних мереж на основі типового договору.

Постановою Вищого господарського суду України від 09.10.2013 постанову апеляційного суду залишено без змін.

У вирішенні цієї категорії спорів мають місце різні правові підходи судових інстанцій до вирішення питання про *обов'язок власника мереж надати кошторис витрат на утримання мереж спільного використання при укладенні договору про спільне використання технологічних електричних мереж.*

Так, в одних випадках суд з посиланням на пункт 1.8 Методики обрахування плати за спільне використання технологічних електричних мереж наголошував на тому, що у власника для виникнення такого обов'язку мають бути дані, необхідні для розрахунку кошторису (дані бухгалтерського обліку, обґрунтування статей витрат галузевими нормативами) (постанова Вищого господарського суду України від 19.06.2013 №21/5005/9281/2012).

В інших випадках такий обов'язок, на думку суду, є апріорі достатнім для зобов'язання власника мереж надати кошторис незалежно від наявності у нього необхідних даних для розрахунку кошторису (постанови Вищого господарського суду України від 20.06.2013 № 37/5005/9380/2012, від 05.06.2013 № 5024/1596/2012).

Наприклад, вирішуючи спір у справі № 5017/847/2012, суди першої та апеляційної інстанцій дійшли протилежних висновків щодо наявності підстав для задоволення позовних вимог про зобов'язання відповідача укласти з позивачем договір про спільне використання технологічних електричних мереж та надати позивачеві кошторис обґрунтованих річних витрат власника електричних мереж на їх утримання та однолінійну схему технологічних електричних мереж спільного використання.

Так, місцевий господарський суд, відмовляючи в задоволенні позовних вимог, виходив з того, що укладення спірного договору не є обов'язковим для відповідача, оскільки позивачем не доведено, що відповідач є власником зазначених електромереж.

Апеляційний господарський суд рішення у справі скасував та задовольнив позовні вимоги з огляду на те, що обов'язковість укладення договору про спільне використання технологічних електричних мереж між позивачем та відповідачем закріплено на законодавчому рівні. Відповідач, укладаючи з позивачем договір про постачання електричної енергії, погодив балансову належність йому технологічних електромереж, до яких приєднані інші споживачі, а отже, не має права відмовити позивачеві в укладенні спірного договору щодо спільного їх використання.

Вищий господарський суд України підтримав позицію апеляційного господарського суду. Суд касаційної інстанції зазначив, що оскільки однолінійна схема технологічних електричних мереж та кошторис обґрунтованих річних витрат власника мереж на їх утримання є невід'ємною частиною договору, суд апеляційної інстанції правомірно задовольнив позовні вимоги, зобов'язавши відповідача надати позивачеві такий кошторис та однолінійну схему (постанова Вищого господарського суду України від 05.02.2013 № 5017/847/2012).

Слід зазначити, що у переважній більшості спорів визначеної категорії господарські суди, враховуючи, що кошторис обґрунтованих річних витрат власника мереж на утримання електричних мереж спільного використання є невід'ємною частиною договору про спільне використання електричних мереж, складання якого покладається на власника (пункт 1.8 Методики обрахування плати за спільне використання технологічних електричних мереж), задовольняли позовні вимоги щодо зобов'язання власника надати такий кошторис (постанови Вищого господарського суду України від 05.06.2013 № 5024/1596/2012, від 05.11.2012 № 17/5005/45/2012, від 08.08.2012 № 5024/190/2012).

г). У визначеному періоді судами розглядалися також справи щодо внесення змін до договору про постачання електричної енергії у зв'язку із внесенням змін до Правил.

Наприклад, постановою НКРЕ від 25.12.2008 № 1449 Правила було викладено в новій редакції. Енергопостачальники зверталися до суду з вимогами про внесення змін до договору про постачання електричної енергії з метою узгодження його з чинним законодавством, зокрема щодо визначення точки продажу електроенергії, напруги в точці продажу електроенергії та, відповідно, класу споживача за ступенем напруги.

У деяких спорах суди відмовляли в задоволенні позовних вимог, посилаючись на відсутність підстав для внесення змін до договору, передбачених статтею 652 ЦК України (істотна зміна обставин).

Вищий господарський суд України, скасовуючи такі судові рішення, звертав увагу господарських судів на таке.

Відповідно до частини другої статті 651 ЦК України договір може бути змінено або розірвано за рішенням суду на вимогу однієї з сторін у разі істотного порушення договору другою стороною та в інших випадках, встановлених договором або законом.

Для цього виду договорів законом, а саме статтею 277 ГК України, встановлено обов'язок абонентів користуватися енергією з додержанням правил користування енергією відповідного виду.

Оскільки нормами чинного законодавства передбачено можливість зміни умов договору за рішенням суду на вимогу однієї із сторін у випадках, встановлених договором або законом, внесення змін до Правил, обов'язок додержання яких законодавчо встановлений статтею 277 ГК України, є достатньою підставою для внесення змін до договору *в разі його невідповідності Правилам* (постанови Вищого господарського суду України від 26.03.2014 № 7/414пд, від 06.06.2013 № 913/79/13-г).

При цьому суди, розглядаючи справи, пов'язані із застосуванням Правил, мають виходити з положень тієї їх редакції, яка була або є чинною на час існування спірних правовідносин.

Наприклад, вирішуючи спір у справі № 7/5005/13361/2011, місцевий господарський суд, з рішенням якого погодилися суди апеляційної та касаційної інстанції, відмовив позивачу (енергопостачальнику) у внесенні до чинного договору про постачання електричної енергії змін щодо схеми обліку

електричної енергії та порядку її оплати, оскільки запропонованими позивачем умовами змінювалася приєднана потужність та впроваджувався розрахунок за спожиту електричну енергію за загальнобудинковими засобами обліку.

Суди взяли до уваги, що згідно зі змінами, внесеними постановою НКРЕ від 25.12.2008 № 1449, пункт Правил, який передбачав, що у багатоквартирних будинках на межі балансової належності внутрішньобудинкових мереж і мереж електропередавальної організації (основного споживача) улаштовується загальнобудинковий розрахунковий облік, який враховує обсяг електричної енергії, використаний мешканцями будинку, на технічні цілі, для потреб інших електроустановок, приєднаних до мереж цього будинку та розміщених всередині будинку або за його межами, виключено.

Так, укладання договорів про користування електроенергією між енергопостачальною компанією та власниками квартир (мешканцями) багатоквартирних житлових будинків не суперечить Правилам, наявна схема енергопостачання відповідає нормам чинного законодавства (постанова Вищого господарського суду України від 18.04.2012 № 7/5005/13361/2011).

Отже, вирішуючи такі спори, судам слід враховувати, що ***внесення змін до Правил, обов'язок додержання яких законодавчо встановлений статтею 277 ГК України, є достатньою підставою для внесення змін до договору в разі невідповідності його умов Правилам.***

г). У вирішенні спорів про визнання недійсними умов договору, за якими енергопостачальнику надається право обмежити до рівня екологічної броні або припинити взагалі електропостачання у разі несплати або неповної оплати електроспоживачем рахунків у тому числі авансових платежів за електроенергію, яка буде спожита, суди неоднаково застосовували положення частини другої статті 24 Закону.

Так, частина друга статті 24 Закону передбачає право енергопостачальника за умови неповної оплати спожитої електроенергії споживачем обмежити його електроспоживання до рівня екологічної броні, або за відсутності такої повністю припинити електропостачання споживача.

Таким чином, обов'язковою умовою, яка надає право енергопостачальнику обмежити споживачу електроспоживання до рівня екологічної броні або припинити взагалі, є несплата або неповна оплата останнім рахунків саме за фактично спожиту електричну енергію. ***Включення до договору про постачання електричної енергії пункту, який передбачає право постачальника електроенергії обмежити або припинити електропостачання за умови несплати будь-яких рахунків, у тому числі й у разі несплати рахунків, виставлених на оплату авансових платежів, за електроенергію, яка буде спожита у заявленому періоді, суперечить наведеним вище положенням Закону.***

Таку правову позицію визначив Верховний Суд України у постанові від 08.10.2013 № 21-220а13.

2.2. Стягнення заборгованості за спожиті енергоносії

а). Найбільшу кількість справ за звітний період розглянуто у спорах про стягнення заборгованості за спожиту електричну енергію: 63,3% від усієї кількості справ, розглянутих у цій категорії.

Основною причиною звернення з позовом було виникнення заборгованості за договором про постачання електричної енергії внаслідок неналежного виконання споживачами прийнятих на себе зобов'язань або перевищення договірних величин електроспоживання.

Позивачами у спорах цієї категорії в переважній більшості випадків були постачальники електричної енергії, відповідачами – господарюючі суб'єкти, які несвоєчасно виконали зобов'язання з оплати спожитої електроенергії або перевищили договірні величини її споживання.

Як свідчить судова практика, у переважній більшості спорів позовні вимоги про стягнення заборгованості за спожиті енергоносії або перевищення договірної величини електроспоживання задовольнялись судом з огляду на їх обґрунтованість.

При цьому, суди враховували положення статей 525, 526 ЦК України, за якими одностороння відмова від зобов'язання або одностороння зміна його умов не допускається, якщо інше не встановлено договором або законом; зобов'язання має виконуватися належним чином відповідно до умов договору та вимог цього Кодексу, інших актів цивільного законодавства, а за відсутності таких умов та вимог – відповідно до звичаїв ділового обороту або інших вимог, що звичайно ставляться.

В переважній більшості справ разом з вимогами про стягнення боргу за надані послуги з електропостачання заявлялися також вимоги про застосування положень статті 625 ЦК України та стягнення суми встановленого індексу інфляції за весь час прострочення платежу та 3% річних у зв'язку з неналежним виконанням грошового зобов'язання щодо своєчасної оплати вартості поставленої електроенергії. Такі вимоги з урахуванням правильності їх розрахунку також задовольнялись судом, оскільки наслідки прострочення боржником грошового зобов'язання у вигляді інфляційного нарахування на суму боргу та 3 % річних не є санкціями, а є способом захисту майнового права та інтересу, який полягає у відшкодуванні матеріальних втрат постачальника електроенергії від знецінення грошових коштів внаслідок інфляційних процесів та отриманні компенсації (плати) від боржника за користування утримуваними ним грошовими коштами, належними до сплати кредиторів, а тому ці кошти нараховуються незалежно від вини боржника за порушення виконання зобов'язання.

Окрім того, позивачі заявляли також вимоги про стягнення штрафних санкцій, передбачених за неналежне виконання зобов'язання.

Так, відповідно до частини першої статті 230 ГК України учасник господарських відносин у разі порушення ним правил здійснення господарської діяльності, невиконання або неналежного виконання господарського зобов'язання, зобов'язаний сплатити штрафні санкції (неустойку, штраф, пеню).

Як засвідчив проведений аналіз судової практики, у вирішенні таких спорів мало місце *неоднакове застосування господарськими судами положень частини шостої статті 232 ГК України у справах про стягнення пені у разі прострочення виконання зобов'язання за договором про постачання електричної енергії. Зокрема, у судових рішеннях зазначено різні правові висновки щодо періоду нарахування пені у таких випадках.*

У вирішенні цього питання господарські суди мають враховувати правову позицію Верховного Суду України, викладену у постанові від 15.04.2015 у справі № 910/6379/14. Верховний Суд України у цій постанові зазначив, що положення частини шостої статті 232 ГК України щодо нарахування штрафних санкцій за прострочення виконання зобов'язання в межах шести місяців від дня, коли це зобов'язання мало бути виконано, застосовується до відповідних правовідносин лише у разі, якщо інше не встановлено законом або договором.

Отже, якщо умовами договору сторони погодили нарахування пені протягом усього періоду прострочення зобов'язання, суд має підстави для стягнення її з відповідачів у повному розмірі. Нарахування штрафних санкцій припиняється через шість місяців від дня, коли зобов'язання мало бути виконано, лише за відсутності таких умов у договорі.

Підставою для відмови в задоволенні позовних вимог про стягнення заборгованості було недоведення позивачем наявності такої заборгованості.

б). *Окремо слід розглянути таку категорію спорів, як стягнення вартості електроенергії, спожитої при перевищенні договірних величин.*

У судовій практиці вирішення спорів, що виникають внаслідок перевищення споживачами електричної енергії лімітів електроспоживання, встановлених у договорі, виникли проблемні питання, пов'язані з визначенням правової природи такого платежу як двократна вартість різниці фактично спожитої і договірної величини.

Так, за частиною шостою статті 26 Закону (в редакції, що діяла до 01.07.2014) споживачі (крім населення, професійно-технічних навчальних закладів та вищих навчальних закладів I – IV рівнів акредитації державної і комунальної форм власності) у випадку споживання електричної енергії понад договірну величину за розрахунковий період сплачують енергопостачальникам двократну вартість різниці фактично спожитої і договірної величини.

Верховний Суд України у постанові від 06.12.2010 № 6/75 визначив, що заборгованість за спожиту електроенергію підлягає стягненню у межах спожитої електроенергії, визначених умовами договору, а відповідальність у вигляді двократної вартості повинна застосовуватися лише до різниці між фактично спожитою та договірною величиною споживання електроенергії (постанова Верховного Суду України від 06.12.2010 № 6/75).

Разом з тим оскільки в одних судових рішеннях зазначено, що стягнення двократної вартості – це оперативно-господарська санкція, в інших – штрафна санкція, ще в інших – спеціальний спосіб визначення вартості електричної енергії, спожитої понад договірну величину, то залежно від того, як визначався цей платіж судом, вирішувався спір і щодо стягнення, зокрема,

податку на додану вартість, можливості зменшення суми відповідно до статті 233 ГК України тощо.

Наприклад, Вищий господарський суд України у постанові від 14.11.2013 № 21/5005/3509/2012 зазначив, що передбачена статтею 26 Закону сплата двократної вартості різниці між фактично спожитою і договірною величиною електричної енергії є господарсько-правовою відповідальністю за порушення у сфері господарювання, за своєю природою є санкцією та не є базою оподаткування в розумінні положень статті 185 Податкового кодексу України.

У цій справі рішення енергопостачальника в частині нарахування податку на додану вартість на санкцію за перевищення договірних величин електричної потужності та за перевищення договірних величин споживання електроенергії визнано незаконним та скасовано.

Водночас у справі № 27/5005/970/2012 Вищий господарський суд України визнав необґрунтованими висновки суду апеляційної інстанції, за якими нарахування і сплата двократної вартості різниці фактично спожитих та договірних величин за перевищення договірних величин споживання електричної енергії є оперативно-господарською санкцією. Суд касаційної інстанції зауважив, що попередження відповідача про припинення постачання електроенергії із зазначенням заборгованості позивача за перевищення договірної величини споживання електричної енергії не є обов'язковими для виконання, а тому позов про скасування оперативно-господарської санкції, наведеної в попередженні і рахунку, вважається неналежним способом захисту прав судом у розумінні частини другої статті 16 ЦК України та частини другої статті 20 ГК України.

Вищий господарський суд України підтримав позицію господарського суду першої інстанції, за якою наявність чи відсутність у споживача обов'язку сплатити заборгованість за перевищення договірної величини споживання електричної енергії може бути встановлена під час вирішення спору про стягнення суми такої заборгованості (постанова Вищого господарського суду України від 13.06.2012 № 27/5005/970/2012).

Вирішуючи спір у справі № 5023/2656/12, суди першої та апеляційної інстанцій відмовили відповідачу в зменшенні суми стягнення, оскільки передбачена частиною шостою статті 26 Закону санкція не є штрафною в розумінні частини другої статті 233 ГК України, а тому її розмір не може бути зменшений.

Суд касаційної інстанції скасував судові рішення в цій частині та зазначив, що визначена санкція є господарсько-правовою відповідальністю за порушення у сфері господарювання і за правовою природою є штрафною санкцією в розумінні статті 230 ГК України, яка може бути зменшена відповідно до статті 233 ГК України та частини третьої статті 83 Господарського процесуального кодексу України (постанова Вищого господарського суду України від 13.06.2012 № 27/5005/970/2012). Таку ж правову позицію викладено і в постановках Вищого господарського суду України від 06.11.2013 № 5023/4584/12, від 14.07.2014 № 910/25286/13).

Таким чином, наразі у судів немає чіткої позиції щодо визначення правової природи такого платежу як сплата двократної вартості різниці фактично спожитої і договірної величини у випадку споживання електричної енергії понад договірну величину та, відповідно, немає єдності у судовій практиці вирішення спорів, зокрема, про нарахування податку на додану вартість на такий платіж. А саме:

- у одних судових рішеннях зазначено, що передбачена статтею 26 Закону санкція (сплата двократної вартості різниці фактично спожитої і договірної величини електроенергії) є господарсько-правовою відповідальністю за порушення у сфері господарювання і не є базою оподаткування в розумінні Закону України "Про податок на додану вартість" (чинного на момент виникнення спірних правовідносин) (постанова Вищого господарського суду України від 09.04.2012 № 37/398). Таку саму правову позицію викладено і в постанові Вищого господарського суду України від 14.11.2013 № 21/5005/3509/2012.

- у інших справах позов про стягнення заборгованості за перевищення відповідачем встановлених договором на постачання електричної енергії величин споживання з урахуванням нарахованого позивачем податку на додану вартість задовольняється в повному обсязі (постанова Вищого господарського суду України від 19.12.2012 № 39/81-65/185).

Зауважимо, що судові рішення, у яких сплата двократної вартості різниці фактично спожитої і договірної величини електроенергії визначається як санкція, обґрунтовуються такими законодавчими нормами.

Відповідно до частини першої статті 216 ГК України учасники господарських відносин несуть господарсько-правову відповідальність за правопорушення у сфері господарювання шляхом застосування до правопорушників господарських санкцій на підставах і в порядку, передбачених цим Кодексом, іншими законами та договором.

Частиною першою статті 218 ГК України встановлено, що підставою господарсько-правової відповідальності учасника господарських відносин є вчинене ним правопорушення у сфері господарювання.

Згідно з частиною першою статті 217 ГК України господарськими санкціями визнаються заходи впливу на правопорушника у сфері господарювання, в результаті застосування яких для нього настають несприятливі економічні та/або правові наслідки.

Штрафними санкціями визнаються господарські санкції у вигляді грошової суми (неустойка, штраф, пеня), яку учасник господарських відносин зобов'язаний сплатити у разі порушення ним правил здійснення господарської діяльності, невиконання або неналежного виконання господарського зобов'язання (частина перша статті 230 ГК України).

Інша правова позиція визначається з огляду на такі положення чинного законодавства.

Як встановлено пунктом 6.16 Правил, обсяг перевищення договірних величин споживання електричної енергії та/або величини потужності протягом розрахункового періоду оплачується споживачами постачальнику електричної

енергії за регульованим тарифом відповідно до законодавства України та договору. Визначені відповідно до законодавства України вартість різниці між обсягом фактично спожитої величини і обсягом договірної величини електричної енергії, а також вартість різниці між найбільшою величиною споживаної електричної потужності, що зафіксована протягом розрахункового періоду в години контролю максимуму навантаження, та договірною граничною величиною електричної потужності зараховуються на поточний рахунок із спеціальним режимом використання постачальника електричної енергії за регульованим тарифом. Отже, названі нарахування за своєю правовою природою не є санкціями, а є спеціальним способом визначення вартості спожитої електричної енергії із застосуванням подвійного тарифу (у разі перевищення договірних величин споживання).

Щодо викладеного зауважимо таке.

У статті 27 Закону, якою визначаються правопорушення в електроенергетиці та встановлюється відповідальність за такі правопорушення, відсутні наслідки перевищення споживачем лімітів електроспоживання.

Положеннями частини сьомої цієї статті як санкції визначено платежі, передбачені частинами третьою – п'ятою статті 26 Закону, тоді як сплата двократної вартості за перевищення договірних величин споживання та за перевищення договірних величин потужності споживання встановлена частинами шостою та сьомою статті 26 (якою визначаються обов'язки та відповідальність споживачів енергії).

Пунктом 4.4. Правил передбачена можливість коригування договірної величини споживання електричної енергії.

Перевищення договірної величини споживання електричної енергії *визначається* під час підбиття підсумків розрахункового періоду *на основі підтверджених сторонами даних розрахункового обліку електричної енергії або акта прийняття-передавання електричної енергії* (пункт 6.14 Правил). Перевищення договірної величини електричної потужності фіксується протягом розрахункового періоду в години контролю максимуму навантаження та оформляється *актом з контролю електричної потужності* (пункт 6.15 Правил). Тобто акт про порушення в таких випадках не складається.

Підпунктом 7 пункту 8.1 Правил визначено, що за обсяг перевищення споживачем договірних величин споживання електричної енергії та величини потужності постачальник електричної енергії має право на отримання від споживача підвищеної оплати за електричну енергію відповідно до актів законодавства та умов договору.

Питання сплати двократної вартості електроенергії, спожитої понад договірні величини, розглядалося Верховним Судом України при перегляді постанови Вищого господарського суду України у справі про стягнення заборгованості за використану електроенергію та двократної вартості різниці між фактично спожитою та договірною величиною споживання (справа № 6/75).

Верховний Суд України залишив без змін судові рішення, якими з посиланням на приписи статті 509 ЦК України, частини п'ятої статті 26 Закону

(у редакції, чинній на момент виникнення спірних правовідносин), підпункту 7 пункту 8.1 Правил позовні вимоги про стягнення заборгованості за використану в обумовлених договором межах електроенергію та двократною вартості різниці між фактично спожитою та договірною величиною споживання задоволено.

Верховний Суд України у цій справі взяв до уваги також пояснення НКРЕ, відповідно до яких у випадку споживання електричної енергії понад договірну величину споживач повинен сплатити вартість використаної електричної енергії за обсяг, обумовлений договором, та двократну вартість електричної енергії за обсяг, що дорівнює різниці фактично спожитої та договірної величини споживання електроенергії (постанова Верховного Суду України від 06.12.2010 № 6/75).

2.3. Стягнення вартості недоврахованої електроенергії

а). Аналіз судової практики вирішення спорів щодо стягнення вартості недоврахованої електроенергії згідно з оперативно-господарською санкцією засвідчив, що основною причиною їх виникнення є позаоблікове споживання електроенергії, яке здійснювалось споживачами з порушенням Правил (несанкціоноване втручання в роботу розрахункових приладів обліку з метою зменшення показів споживання електроенергії, позаоблікове споживання енергоносіїв тощо), що встановлено відповідним актом про порушення Правил і за результатами розгляду якого комісією енергопостачальника визначено нарахування вартості недоврахованої електроенергії, яка підлягає стягненню з споживача.

Відповідно до статті 235 ГК України за порушення господарських зобов'язань до суб'єктів господарювання та інших учасників господарських відносин можуть застосовуватися оперативно-господарські санкції – заходи оперативного впливу на правопорушника з метою припинення або попередження повторення порушень зобов'язання, що використовуються самими сторонами зобов'язання в односторонньому порядку. До суб'єкта, який порушив господарське зобов'язання, можуть бути застосовані лише ті оперативно-господарські санкції, застосування яких передбачено договором.

Частиною першою статті 236 ГК України встановлено види оперативно-господарських санкцій, серед яких – встановлення в односторонньому порядку на майбутнє додаткових гарантій належного виконання зобов'язань стороною, яка порушила зобов'язання: зміна порядку оплати продукції (робіт, послуг), переведення платника на попередню оплату продукції (робіт, послуг) або на оплату після перевірки їх якості тощо.

Згідно з частиною другою статті 236 ГК України перелік оперативно-господарських санкцій, встановлений у її першій частині, не є вичерпним. Сторони можуть передбачити у договорі й інші оперативно-господарські санкції.

За змістом статей 216, 217, 218, 235, 236, 237 ГК України рішення постачальника електричної енергії про нарахування вартості недоврахованої спожитої електроенергії є саме оперативно-господарською санкцією.

Недоврахована електрична енергія – це обсяг електричної енергії, використаний споживачем або переданий транзитом, але не врахований розрахунковими засобами обліку або врахований неправильно (пункт 1.2 Правил).

Пунктом 6.40 Правил визначено, що в разі виявлення представниками постачальника електричної енергії пошкоджень чи зриву пломб, установлених у місцях, указаних в акті про пломбування, або пошкоджень відбитків тавр на цих пломбах, пошкодження розрахункових засобів обліку, явних ознак втручання в параметри розрахункових засобів (систем) обліку з метою зміни їх показів, перерахунок обсягу електричної енергії, який підлягає оплаті, здійснюється відповідно до Методики.

При цьому слід зазначити, що у разі своєчасного (до виявлення порушення представниками енергопостачальника) письмового повідомлення споживачем енергопостачальника про виявлені ним пошкодження приладів (систем) обліку, пошкодження або зрив пломб та за відсутності явних ознак втручання в роботу приладів (систем) обліку, Методика не застосовується (пункт 1.2 Методики).

В разі виявлення під час контрольного огляду або технічної перевірки уповноваженим представником постачальника електричної енергії, від якого споживач одержує електричну енергію, або електропередавальної організації порушень Правил або умов договору на місці виявлення порушення у присутності представника споживача оформляється акт про порушення (пункт 6.41 Правил).

На підставі акта про порушення уповноваженими представниками постачальника електричної енергії (електропередавальної організації) під час засідань комісії з розгляду актів про порушення визначаються обсяг недоврахованої електричної енергії та сума завданих споживачем збитків.

Рішення комісії оформляється протоколом і набирає чинності з дня вручення протоколу споживачеві. Разом з протоколом споживачу надаються розрахунок величини вартості та розрахункові документи для оплати недоврахованої електричної енергії та/або збитків (пункт 6.42 Правил).

За період, що аналізується, господарськими судами розглядалися справи як про стягнення вартості недоврахованої електроенергії згідно з оперативно-господарською санкцією (за позовом енергопостачальника), так і справи за позовами споживачів про скасування оперативно-господарських санкцій, про визнання недійсними рішень комісій енергопостачальника щодо стягнення вартості недоврахованої електроенергії, визнання недійсним акта про порушення Правил.

У спорах про стягнення вартості недоврахованої електроенергії межі задоволення позовних вимог (повністю чи частково) визначалися встановленими обставинами справи, зокрема, правильності розрахунку обсягу недоврахованої електричної енергії та її вартості, періоду нарахування тощо.

Наприклад, у справі № 5015/4892/12 господарський суд задовольнив частково позовні вимоги енергопостачальника про стягнення вартості недоврахованої електроенергії.

У цій справі встановлено, що споживач не забезпечив схоронності приладу обліку та в порушення приписів пункту 10.3 Правил не попередив енергопостачальника про несправність системи обліку. Тому, з урахуванням положень статей 235, 257 ГК України, Закону, Правил та Методики, суд дійшов обґрунтованого висновку щодо порушення відповідачем Правил у вигляді незбереження засобу обліку, за що законодавством передбачено застосування до порушника оперативно - господарської санкції у вигляді нарахування вартості необлікованої електроенергії, спожитої внаслідок такого порушення.

Господарський суд перевіряв правильність розрахунку вартості необлікованої електроенергії та встановивши, що період, за який проведено нарахування, не відповідає нормам Методики, здійснив відповідний перерахунок. Рішення господарського суду залишено без змін постановами судів апеляційної та касаційної інстанцій (постанова Вищого господарського суду України від 03.06.2013 № 5015/4892/12).

Скасовуючи судові рішення у справі № 910/24911/14, Вищий господарський суд України зазначив, що, вирішуючи спір про застосування енергопостачальником до споживача електричної енергії оперативно-господарської санкції у вигляді стягнення вартості електроенергії, необлікованої внаслідок порушення споживачем Правил, суди повинні дослідити обставини щодо вчинення споживачем такого порушення, а також перевірити правильність визначення енергопостачальником розміру застосованої санкції у відповідності з вимогами Методики.

Окрім того, Вищий господарський суд України у цій справі зазначив, що стягнення вартості необлікованої електричної енергії як суми основного боргу, а не оперативно-господарської санкції, свідчить про недослідженість обставин щодо правильності обрання позивачем способу захисту порушеного права (постанова Вищого господарського суду України від 16.04.2015 № 910/24911/14).

б). Разом з тим, актуальним у цій категорії спорів виявилось питання визнання акту, складеного з порушеннями вимог пункту 6.41 Правил, належним доказом вчиненого порушення. Суди по-різному підходять до вирішення цього питання.

У справі № 13/5005/10550/2012 місцевий господарський суд відмовив енергопостачальнику у стягненні вартості недоврахованої електроенергії, зокрема зазначивши, що акт про порушення складено з недоліками, що унеможливають його застосування як належного доказу у справі: за відмови споживача підписати акт, його підписано трьома працівниками постачальника електричної енергії, одним з яких є водій, за відсутності належних доказів його уповноваження на проведення даної перевірки та складання акта про порушення; у акті не викладено докладно вид, обставини та суть порушення з урахуванням наведеної в акті схеми електропостачання, не зазначено місце (точку) підключення до електричних мереж, тобто, не зафіксовано належно, що підключення здійснено саме до мереж позивача, що спричиняє недоведеність здійсненого розрахунку вартості спожитої відповідачем електричної енергії за пунктом 2.6 та за формулою 2.7 Методики.

Апеляційний господарський суд рішення господарського суду скасував, позов задовольнив.

Вищий господарський суд України постанову суду апеляційної інстанції скасував, рішення місцевого господарського суду залишив без змін (постанова Вищого господарського суду України від 13.08.2013 № 13/5005/10550/2012).

Таку ж правову позицію висловив Вищий господарський суд України у постанові від 18.07.2012 № 24/9. Суд касаційної інстанції зазначив, що, враховуючи дефекти акту, суд апеляційної інстанції дійшов правильних висновків про те, що позивачем належними та допустимими доказами не доведено факту порушення Правил споживачем, обґрунтовано скасував рішення місцевого суду та постановив нове рішення про відмову в позові про стягнення вартості недоврахованої електроенергії (постанова Вищого господарського суду України від 18.07.2012 № 24/9).

У справі ж № 5006/48/91/2012 Вищий господарський суд України висловив таку правову позицію. Апеляційний господарський суд, аналізуючи у постанові дефекти акту про порушення, фактично залишив поза увагою сам факт правопорушення та безпідставно скасував законне та обґрунтоване рішення суду першої інстанції про стягнення вартості недоврахованої електроенергії (постанова Вищого господарського суду України від 06.06.2013 № 5006/48/91/2012).

Слід зазначити, що Вищий господарський суд України в окремих постановках акцентував увагу судів на предмет спору: стягнення вартості недоврахованої електроенергії згідно з оперативно-господарською санкцією чи скасування оперативно-господарської санкції.

Так, у справі № 914/1907/13 Вищий господарський суд України зазначив, що оскільки предметом спору є стягнення вартості недоврахованої електроенергії, то визначальним у ньому є саме доведеність факту порушення Правил споживачем. Суд касаційної інстанції підтримав судові рішення про задоволення позову щодо стягнення вартості недоврахованої електроенергії, враховуючи, що факт порушення Правил споживачем мав місце (постанова Вищого господарського суду України від 28.11.2013 № 914/1907/13).

Таку ж правову позицію висловив Вищий господарський суд України і у постанові № 902/598/14. У цій справі судовими рішеннями судів першої та апеляційної інстанцій відмовлено у стягненні вартості недоврахованої електроенергії через недоведеність факту порушення, оскільки акт про порушення мав недоліки: відсутність доказів повноважень представника споживача, який підписав акт, незаповненість всіх граф.

Суд касаційної інстанції рішення у справі скасував, зазначивши, що оскільки предметом спору є стягнення вартості недоврахованої електричної енергії, для вирішення цього спору визначальним є саме доведеність факту прошення Правил споживачем. Даний факт доводиться, зокрема але не виключно, актом (постанова Вищого господарського суду України від 19.02.2015 № 902/598/14).

Щодо викладеного зауважимо, що нарахування кількості та вартості спожитої електроенергії відповідно до Методики здійснюється при виявленні порушень, визначених пунктом 6.40 Правил.

Якщо ж споживач не згоден з самим фактом порушення, він має право заявити вимоги щодо скасування відповідного рішення комісії енергопостачальника, яким нараховується сума до сплати (пункт 6.42 Правил).

Разом з тим обсяг недоврахованої електричної енергії та сума завданих споживачем збитків визначаються на підставі акта порушень (пункт 6.42 Правил), в якому має бути зазначено зміст виявленого порушення із посиланням на відповідні пункти Правил та вихідні дані, необхідні та достатні для визначення обсягу недоврахованої електричної енергії та/або суми завданих споживачем збитків (пункт 6.40).

Чинне законодавство не містить заборони щодо доведення вчинення факту правопорушення Правил споживачем і іншими додатковими доказами, однак донарахування обсягу та вартості недоврахованої електроенергії здійснюється на підставі даних, зазначених в акті.

в). При розрахунку обсягу та вартості недоврахованої електричної енергії для застосування оперативно-господарської санкції в аналізованому періоді проблемним виявилось питанням застосування господарськими судами положення пункту 2.5 Методики (стосовно визначення величини потужності електричної енергії).

Пункт 2.5 Методики містить кілька варіантів визначення величини потужності, один з яких має бути застосовано для обрахування вартості недоврахованої електроенергії. Обираючи той чи інший спосіб, енергопостачальник має обґрунтувати правомірність такого вибору, виходячи з вимог Методики (постанова Вищого господарського суду України від 16.04.2015 № 910/24911/14).

Якщо у акті про порушення не зазначено обставин для визначення енергопостачальником потужності згідно з договором, Вищий господарський суд України такі рішення скасовував, оскільки обрахунок здійснювався за неправильними вихідними даними.

Наприклад, у справі № 914/3075/13 Вищий господарський суд України погодився з висновками судів першої та апеляційної інстанцій про відсутність підстав для задоволення позову про стягнення з споживача вартості недоврахованої електричної енергії, так як позивачем (енергопостачальником) не було доведено наявності умов для застосування показника "в" при визначенні вартості недоврахованої електричної енергії за вчинене споживачем порушення. Відповідно розрахунок вартості недоврахованої електроенергії зроблений із застосуванням неправильних вихідних даних (постанова Вищого господарського суду України від 05.03.2014 № 914/3075/13).

У постанові № 15/5005/13949/2011 Вищий господарський суд України зазначив, що виходячи з положень пункту 2.5 Методики, при розрахунку вартості не облікованої електроенергії дозволена потужність, зазначена в договорі, застосовується виключно після встановлення сумарної максимальної потужності наявних у споживача на час складання акту про порушення

струмоприймачів відповідно до їх паспортних даних або потужності, обчисленої виходячи зі струму навантаження електроустановки споживача при підключенні всіх наявних на час складення акта струмоприймачів та за умови перевищення величин цих потужностей дозволеної потужності.

Суди попередніх судових інстанцій дійшли обґрунтованого висновку про те, що спірний акт зазначеним вимогам не відповідає, оскільки зазначеним актом не зафіксовані факти щодо ненадання споживачем інформації про паспортні дані струмоприймачів, не допуску представників енергопостачальника на територію підприємства для перевірки інформації по сумарній максимальній потужності струмоприймачів та відмови споживача від вимірювання струму навантаження електроустановки при підключенні всіх наявних струмоприймачів на повну потужність (постанова Вищого господарського суду України від 20.12.2012 № 15/5005/13949/2011).

Слід зазначити, що акт про порушення викладено в Додатку 3 до Методики. При цьому, в акті взагалі не визначено такої графі для заповнення як величина потужності для розрахунку добового обсягу споживання електричної енергії (величина для розрахунків відповідно до вимог пункту 2.5 Методики). Натомість, в акті має бути зазначено про потужність струмоприймачів, приєднаних споживачем до електричної мережі, та про дозволена потужність споживання відповідно до умов договору.

г). Ще одним проблемним питанням цієї категорії спорів було питання визначення дати, з якої слід обчислювати перебіг позовної давності у спорах про стягнення вартості недоврахованої електричної енергії:

- з дати, коли позивач довідався про порушення свого права і про особу яка його порушила, тобто з дня проведення перевірки дотримання Правил споживачем (постанова Вищого господарського суду України від 09.07.2014 № 907/1214/13),

- чи з дня, наступного за тим, як сплинув 30-ти денний строк на оплату виставленого та отриманого рахунку щодо стягнення вартості недоврахованої електричної енергії (постанова Вищого господарського суду України від 02.10.2014 № 916/3035/13).

У цьому питанні також визначився Верховний Суд України та у своїй постанові від 23.12.2014 у справі № 907/1214/13 зазначив, що, враховуючи, що перебіг позовної давності згідно з частиною першою статті 261 ЦК України починається від дня, коли особа довідалася або могла довідатися про порушення свого права або про особу, яка його порушила, висновок суду касаційної інстанції про початок перебігу строку позовної давності від дня, коли позивач довідався про порушення свого права і про особу, яка його порушила, тобто з дня проведення перевірки і складання акта про порушення, є правильним.

Однак, слід зазначити, що Верховний Суд України скасував постанову Вищого господарського суду України у цій справі, оскільки суд касаційної інстанції не врахував положень умов договору про постачання електричної енергії, укладеного сторонами. Так, умовами укладеного договору сторони погодили позовну давність тривалістю у 5 років по відношенню до дії або

бездіяльності, причиненій шкоді тощо, з моменту її виникнення і документально доказаній. Зазначене повністю відповідає положенням частини першої статті 259 ЦК України, за якими позовна давність, встановлена законом, може бути збільшена за домовленістю сторін. Договір про збільшення позовної давності укладається у письмовій формі.

Таким чином, при вирішенні спорів щодо стягнення вартості недоврахованої електроенергії судам слід враховувати, що початок перебігу строку позовної давності відраховується від дня проведення перевірки і складання акта про порушення. Якщо сторони в укладеному договорі передбачили збільшену позовну давність, аніж та, що встановлена законом, то такі положення договору відповідають приписам частини першої статті 259 ЦК України та підлягають застосуванню у вирішенні спору.

2.4. Скасування оперативно-господарських санкцій

а). У разі незгоди з застосуванням оперативно-господарської санкції заінтересована сторона може звернутися до суду з заявою про скасування такої санкції (частина друга статті 237 ГК України).

Право споживача на оскарження в судовому порядку рішення комісії постачальника електричної енергії передбачено пунктом 6.42 Правил.

У категорії спорів, пов'язаних зі скасуванням оперативно-господарських санкцій, позивачі (споживачі) найчастіше заявляли вимогу про визнання недійсним рішення комісії із розгляду актів про порушення Правил, яке оформлено відповідним протоколом, і яким споживачу визначався до сплати обсяг недоврахованої електроенергії.

Доводи електропостачальної організації про те, що вимога споживача про визнання недійсним та скасування рішення комісії не відповідає способам захисту, встановленим законом, неодноразово заявлялися як підстава для відмови в задоволенні позовних вимог у справах з таким предметом спору.

Верховний Суд України у постановях від 29.11.2010 № 2-15/1783-2009, від 04.04.2011 № 2-24/912-2010, від 16.05.2011 № 2-28/2397-2010 визначив, що визнання недійсним рішення комісії постачальника електроенергії, оформленого протоколом, є належним способом захисту порушеного права, оскільки оскаржуване рішення постачальника електроенергії є оперативно-господарською санкцією, а не актом ненормативного характеру в розумінні частини другої статті 20 ГК України.

За період, що аналізується, рішення про застосування оперативно-господарських санкцій приймалися переважно за порушення споживачем пунктів 6.40, 6.41, 6.42, 10.2 Правил, а підставою подання позову про скасування цих санкцій була невідповідність зафіксованого актом факту порушення споживачем Правил фактичним обставинам та недотримання енергопостачальною компанією порядку проведення перевірки, складання акта про порушення, вимог Методики при визначенні вартості та обсягів електричної енергії, яка донраховується споживачу.

Щодо вимог позивачів про визнання недійсним акта про порушення господарські суди дотримувались правової позиції, за якою оскаржуваний акт

про порушення Правил, не є актом в розумінні статті 20 ГК України та за своїми ознаками до таких актів не належить, оскільки не є обов'язковим до виконання, а є лише фіксацією порушення, яке було виявлено під час проведення постачальником енергії перевірки дотримання Правил; позовна вимога про визнання недійсним акта про порушення не відповідає встановленим способам захисту прав (рішення Верховного Суду України від 30.05.2012 № 6-3765Вов09).

Разом з тим, оскільки на підставі акта про порушення уповноваженими представниками постачальника електричної енергії (електропередавальної організації) під час засідань комісії з розгляду актів про порушення визначаються обсяг недоврахованої електричної енергії та сума завданих споживачем збитків, чинність акту є важливим фактором при вирішенні спору щодо скасування оперативно-господарської санкції.

Так, згідно з пунктом 6.41 Правил акт про порушення підписується як представником постачальника електричної енергії (електропередавальної організації), так і представником споживача.

Відсутність в особи повноважень на проведення перевірки та складання акта свідчить про невідповідність акта вимогам чинного законодавства (постанова Вищого господарського суду України від 13.08.2013 № 13/5005/10550/2012).

У постанові Вищого господарського суду України № 910/24911/14 серед іншого також зазначено, що судами мають бути досліджені питання щодо повноважень та необхідної кваліфікації (проходження відповідного навчання) працівників енергопостачальника складати акти про порушення (вимоги пункту 6.41 Правил) (постанова Вищого господарського суду України від 16.04.2015 № 910/24911/14).

б). Разом з тим, як виявив проведений аналіз судової практики, суди неоднозначно підходять до вирішення питання щодо особи, яка може вважатися належним представником споживача.

Зазначене зумовлено відсутністю в чинному законодавстві чітких критеріїв щодо особи як "представника споживача", що призводить до різного тлумачення цього терміна при застосуванні пункту 6.41 Правил під час вирішення спорів названої категорії.

Так, у разі відмови споживача підписати акт у ньому робиться запис про відмову. У цьому разі акт вважається дійсним, якщо він підписаний не менше ніж трьома уповноваженими представниками постачальника електричної енергії (електропередавальної організації). Споживач має право подати пояснення і зауваження щодо змісту акта, які зазначаються в акті, а також викласти мотиви своєї відмови від його підписання. Акт підписують тільки особи, які брали участь в контрольному огляді або технічній перевірці.

Часто споживачі, заявляючи позов про скасування оперативно-господарської санкції, зазначають, що відповідний акт не може бути належним доказом вчиненого порушення, оскільки підписаний особою, не уповноваженою на такі дії. Суди у кожному конкретному випадку, зважаючи на обставини справи, визначали, чи може вважатися особа, яка підписала акт

як представник споживача, представником споживача та, відповідно, чи є акт про порушення належним доказом вчинення споживачем правопорушення.

Зокрема у справі № 7/5005/4580/2012 господарський суд апеляційної інстанції зазначив, що особа, яка підписала акт як представник споживача, є представником орендаря об'єктів нерухомості (виробничі приміщення), а не позивача, тому не мала права підписувати акти про перевірку.

Суд касаційної інстанції щодо цього зауважив, що особа хоча і не є повноправним представником позивача, втім, вона і не є представником відповідача, а тому не мала підстав сприяти йому. Підпис цієї особи правомірно розцінено місцевим судом як підпис незацікавленої особи, що підтверджує правильність фіксації в ньому фактів. Також слід зазначити, що представники позивача не мали підстав сумніватися в її повноваженнях, оскільки вона допустила їх до перевірки, чого не може зробити неуповноважена особа (постанова Вищого господарського суду України від 01.11.2012 № 7/5005/4580/2012).

У постанові від 06.08.2014 № 916/2042/13 Вищий господарський суд України зазначив, що, враховуючи положення Правил та Методики, під час проведення енергопостачальною організацією контрольного огляду чи технічної перевірки засобів обліку споживача у разі виявлення порушення споживачем Правил участь представника споживача є обов'язковою. У такий спосіб забезпечується захист прав споживача, який може викласти свої зауваження до акта про порушення Правил, надати пояснення, не погодитись з виявленим фактом пошкодження пломби чи засобу обліку, що є підставою для проведення відповідної експертизи.

Так, оскільки перевірка об'єкта споживача проводилась представниками відповідача без участі представників споживача, судами попередніх інстанцій встановлено, що крім директора інших працівників за штатним розписом з дня заснування підприємства немає, довіреності та розпорядження на ведення справ щодо електроустановок та купівлі електричної енергії директором не надавались, за наведених обставин колегія суддів погодилася з висновками судів попередніх інстанцій, що акт складений з порушенням пунктів 3.30, 6.41 Правил, а отже, не може бути належним та допустимим доказом, що підтверджує факт порушення споживачем Правил, зазначених у самому акті, і не може бути покладений в основу прийнятого комісією рішення про нарахування вартості недоврахованої електричної енергії. У зв'язку з цим судами попередніх інстанцій правомірно було визнано рішення комісії енергопостачальника недійсним (постанова Вищого господарського суду України від 06.08.2014 № 916/2042/13). Таку ж правову позицію викладено і в постанові Вищого господарського суду України від 30.07.2014 № 916/2049/13.

У справі № 916/2922/13 суд касаційної інстанції зазначив, що особа, зазначена в акті як представник споживача, не є особою, відповідальною за енергогосподарство, або уповноваженим представником з питань використання електричної енергії, чи уповноваженою особою під час проведення перевірок стану засобів обліку, а вона є працівником споживача, який забезпечував

безперешкодний доступ представників енергопостачальної організації до засобів обліку й обладнання для візуального огляду.

Як встановлено судом апеляційної інстанції, уповноваженим представником з питань використання електричної енергії та уповноваженою особою під час проведення перевірок стану засобів обліку споживачем визначено іншу особу.

Вищий господарський суд України погодився з висновком суду апеляційної інстанції про порушення відповідачем (електропостачальником) вимог пункту 6.41 Правил під час складання акта, адже у договорі про постачання електричної енергії зазначено прізвище головного енергетика та його номер телефону (постанова Вищого господарського суду України від 24.07.2014 № 916/2922/13).

Водночас у постанові від 19.02.2015 № 902/598/14 Вищий господарський суд України зазначив, що нормативне положення пункту 6.41 Правил передбачає способи захисту прав як споживача, так і постачальника електричної енергії. Так, якщо позивач не погоджується зі змістом акта, він робить зауваження про це в самому акті. Втім, і постачальник енергії має засоби для захисту своїх прав у разі, коли споживач відмовляється від підпису акта (або не надає доказів своїх повноважень, або відмовляється назвати своє прізвище та/або посаду чи від участі у проведенні перевірки). Правила передбачають дійсність акта про порушення, якщо він підписаний трьома представниками постачальника. Законодавство не надає електропостачальнику інших засобів довести факт порушення Правил споживачем (якщо представник не називає свого прізвища та посади, не надає доказів своїх повноважень), як підпису акт про порушення Правил трьома особами (постанова Вищого господарського суду України від 19.02.2015 № 902/598/14).

Щодо викладеного необхідно зазначити таке.

Як визначено пунктом 2.1 Методики, цей нормативно-правовий акт застосовується на підставі акта про порушення, складеного в порядку, встановленому цією Методикою, з урахуванням вимог Правил. У разі незгоди споживача із зафіксованим в акті про порушення фактом пошкодження plomb та/або приладів обліку факт пошкодження устанавлюється експертизою, проведеною відповідно до законодавства. До отримання енергопостачальною компанією результатів експертизи Методика не застосовується.

Як зазначалося вище, у разі відмови споживача підписати акт в ньому робиться запис про відмову. У цьому разі акт вважається дійсним, якщо він підписаний не менше ніж трьома уповноваженими представниками постачальника електричної енергії (електропередавальної організації) (абзац п'ятий пункту 6.41 Правил).

Таким чином, для застосування припису абзацу п'ятого пункту 6.41 Правил відмовитися від підписання акта має саме споживач.

Вважаємо, що оскільки чинним законодавством про електроенергетику чітко не визначені питання представництва у таких правовідносинах, слід керуватися загальними вимогами глави 17 ЦК України.

Так, відповідно до частини третьої статті 237 ЦК України представництво виникає на підставі договору, закону, акта органу юридичної особи та з інших підстав, встановлених актами цивільного законодавства.

Таким чином, особу, яка є представником споживача в таких правовідносинах, може бути визначено за угодою сторін, наприклад, у договорі.

Враховуючи викладене, застосування положень пункту 6.41 Правил стосовно особи, яка може вважатися належним представником споживача, потребує визначення єдиних правових підходів у судовій практиці вирішення спорів.

в). Слід зазначити, що питання, чи є акт, складений з порушеннями встановлених Правилами та Методикою вимог, належним доказом вчиненого споживачем порушення, є актуальним і для спорів про скасування оперативно-господарських санкцій.

Суди так само по-різному визначаються щодо цього.

У постанові № 23/5005/780/2012 Вищий господарський суд України зазначив, що дефекти акту не спростовують факту порушення правил користування електроенергією, що знайшло своє відображення у зазначеному акті. Для донарахування споживачу суми недоврахованої електроенергії визначальним є саме факт порушення Правил, який може доводитися у тому числі, але не виключно, актом.

Судові рішення першої та апеляційної інстанцій про скасування рішення комісії енергопостачальника як такого, що прийняте на підставі акту, який не має доказової сили, оскільки не містить даних, необхідних для проведення донарахування, скасовані постановою Вищого господарського суду України (постанова Вищого господарського суду України від 06.09.2012 № 23/5005/780/2012).

У постанові № 918/851/13 Вищий господарський суд України також зауважив, що дефекти акту не можуть спростовувати факту порушення, якщо він знайшов своє підтвердження в сукупності інших доказів, наприклад, в акті експертизи, протоколі засідання комісії тощо.

Вищий господарський суд України підтримав судові рішення судів першої та апеляційної інстанцій про відмову у скасуванні рішення комісії енергопостачальника (постанова Вищого господарського суду України від 16.02.2015 № 918/851/13).

Разом з тим, при вирішенні спору у справі № 17/5005/489/2012 Вищий господарський суд України висловив іншу точку зору, за якою єдиним можливим до застосування доказом порушення споживачем Правил є акт порушень з обов'язковим відображенням в акті усіх передбачених формою параметрів. Будь-які інші документи (окрім такого акту, складеного за встановленою формою та з викладенням усіх необхідних відомостей) не є допустимими доказами відповідних обставин і не можуть бути підставою для визначення обсягу недоврахованої електричної енергії та суми завданих збитків.

Постановою суду касаційної інстанції залишено без змін судові рішення першої та апеляційної інстанцій про скасування рішення комісії (постанова Вищого господарського суду України від 03.10.2012 № 17/5005/489/2012).

Таким чином, питання чи може бути акт, складений з порушеннями вимог Правил та Методики, належним доказом вчиненого споживачем порушення, та відповідно, підставою для донарахування вартості та обсягу недоврахованої електроенергії, потребує визначення єдиних правових підходів у судовій практиці.

Як свідчить судова практика недоліки акту, на підставі якого комісією здійснено донарахування вартості недоврахованої електроенергії, мають непоодинокий характер. Разом з тим, суди, як правило, враховують обставини справи у їх сукупності щодо доведеності факту порушення та правильності здійснених розрахунків.

У справі № 904/6163/13 Вищий господарський суд України зазначив, що, не зазначення у рішенні про донарахування пункту Правил, порушеного споживачем, не тягне за собою недійсності такого рішення електропостачальника, оскільки суть порушення вказана в акті, за результатом розгляду якого це рішення прийняте (постанова Вищого господарського суду України від 26.12.2013 № 904/6163/13).

г). Ще одним проблемним питанням судової практики було питання можливості часткового скасування оперативно-господарської санкції.

Так, при вирішенні спору щодо скасування оперативно-господарської санкції судом перевіряється розмір оперативно-господарської санкції, заявленої до стягнення, а саме: правильність застосування порядку обчислення обсягів та вартості необлікованої енергії (правильність застосування визначених Методикою формул, наявність чи відсутність підстав для застосування приписів пункту 2.4 Методики), правильність всіх вихідних даних, що використовувались енергопостачальником при здійсненні такого розрахунку, а також арифметичну правильність розрахунку. За приписами пункту 2.4 Методики у разі виявлення у споживача порушень Правил, зазначених у підпунктах 1 – 4, 6 пункту 2.1 Методики, за умови наявності договору про постачання електричної енергії для потреб струмоприймачів, у певних випадках передбачена можливість зменшення суми, що підлягає оплаті, на величину вартості сплаченої електричної енергії (постанова Вищого господарського суду від 03.02.2014 № 2/5005/6944/2012).

Разом з тим, суд касаційної інстанції дійшов протилежних правових висновків у питанні щодо можливості часткового скасування оперативно-господарської санкції.

У справі № 23/5005/780/2012 суд касаційної інстанції зазначив, що часткове скасування оперативно-господарської санкції є неможливим, виходячи з суті цієї санкції як такої, що є волевиявленням сторони, адже суд не може підміняти сторону та змінювати її волевиявлення, а має право лише його оцінювати щодо законності.

У цій справі Вищий господарський суд України постановою від 20.06.2013 скасував постанову апеляційного суду, рішення господарського суду

залишив без змін. Правильно встановивши невідповідність періоду нарахування вимогам чинного законодавства, апеляційний суд скасував рішення комісії відповідача лише частково, однак часткове скасування оперативно-господарської санкції є неможливим з огляду на суть цієї санкції як такої, що є волевиявленням сторони, оскільки суд не може підмінити сторону та змінювати її волевиявлення, а має право лише його оцінювати щодо законності.

Вищий господарський суд України також зазначив, що оскільки предметом спору є не стягнення заборгованості, а визнання недійсним рішення відповідача, то незважаючи на доведеність правопорушення, підставою (навіть єдиною) недійсності такого рішення може бути його невідповідність приписам законодавства (в тому числі, розрахунок за невірний період, який означає покладення в основу розрахунку неправильних вихідних даних) (постанова Вищого господарського суду України від 20.06.2013 № 23/5005/780/2012). Такою ж є правова позиція Вищого господарського суду України і у постановках від 20.06.2013 № 6/5005/10803/2012, від 01.11.2012 № 7/5005/4580/2012.

Водночас у іншій справі (№ 23/5005/8925/2012) Вищий господарський суд України залишив без змін постанову суду апеляційної інстанції, якою частково скасовано рішення місцевого господарського суду та змінено період нарахування вартості необлікованої електричної енергії (постанова Вищого господарського суду України від 18.06.2013 № 23/5005/8925/2012). Така ж правова позиція викладена і у постановках Вищого господарського суду України від 23.01.2012 № 14/5007/20/11 та від 16.10.2013 № 904/1499/13-г.

У справі № 20/5005/2231/2012 Вищий господарський суд України зауважив, що суд апеляційної інстанції, зазначивши про завищення добового споживання електричної енергії та про те, що виявлені порушення було усунуто, що підтверджено і самим споживачем, мав визначити вірний обсяг недоврахованої електричної енергії, оскільки порушення Правил споживачем мало місце (постанова Вищого господарського суду України від 19.07.2013 № 20/5005/2231/2012).

д). Відповідно до підпункту першого пункту 2.1 Методики вона застосовується у разі виявлення порушення цілісності пломб, цілісності пломбувального матеріалу, на якому встановлені пломби (дріт, кордова нитка тощо), порушення цілісності гвинтів, на яких закріплено пломбувальний матеріал, або відсутності на приладах обліку пломб з відбитками тавр про повірку приладів обліку (за умови наявності акта про збереження пломб, складеного в порядку, встановленому Правилами, або іншого документа, який підтверджує факт пломбування і передачу на збереження приладів обліку, установлених пломб, та за умови втручання споживача в роботу приладів обліку).

У вирішенні питання щодо підтвердження втручання в роботу розрахункового засобу обліку, що призвели до заниження показів, суди керувалися положеннями Порядку визначення розміру та відшкодування збитків, завданих енергопостачальнику внаслідок викрадення електричної енергії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 08.02.2006 № 122. Згідно з пунктом 3 цього Порядку факти втручання в роботу

розрахункового засобу обліку, що призвели до заниження показів, встановлюються спеціалізованими організаціями (підприємствами), які мають право на проведення відповідної перевірки, із залученням представників Держспоживстандарту.

Наприклад, при вирішенні спору щодо скасування рішення комісії з розгляду актів про порушення у справі № 11/5026/1040/2012 суд першої інстанції призначив судову електротехнічну експертизу.

В експертному висновку було зазначено, що шунтуючі перемички масляного вимикача не впливають на комерційний облік електричної енергії (не надавали можливості позаоблікового споживання електроенергії) та при споживанні електричної енергії через встановлені шунтуючі перемички на масляному вимикачі не відбувалось крадіжки електричної енергії та споживання її поза приладами обліку.

Вищий господарський суд України підтримав судові рішення судів першої та апеляційної інстанцій про визнання недійсним рішення комісії з розгляду актів про порушення (постанова Вищого господарського суду України від 01.07.2013 № 11/5026/1040/2012).

У справі № 6/5005/7676/2012 так само зазначено, що акт проведення експертизи лічильника електроенергії не є достатнім доказом порушення господарського зобов'язання, оскільки в акті не зазначено, яким чином відбувалось втручання в роботу лічильника, як це вплинуло на роботу лічильника, чи призвело це до заниження показників (постанова Вищого господарського суду України від 05.03.2013 № 6/5005/7676/2012).

У справі № 5015/2268/12 місцевий господарський суд задовольнив позов на тій підставі, що рішення комісії відповідача про нарахування позивачеві обсягу та вартості необлікованої електроенергії ґрунтується на припущенні про пошкодження приладу обліку шляхом впливу на нього ймовірно постійним магнітним полем. Відповідач не врахував, що наявність постійного магнітного поля в межах його можливості впливати на засіб обліку фіксується відповідними приладами (індикаторами), а не за наслідками візуального огляду засобів обліку.

Складений відповідачем акт перевірки не містить достовірних даних щодо втручання споживача в роботу приладів обліку шляхом впливу на їх роботу магнітного поля і, тому суд касаційної інстанції погодився з висновком місцевого господарського суду про те, що застосування відповідачем Методики та визначення оперативно-господарської санкції відповідно до її приписів є необґрунтованим (постанова Вищого господарського суду України від 06.03.2013 № 5015/2268/12).

Слід зазначити, що пунктом 2.1 Методики (підпункт 2) передбачено застосування її положень у тому числі й за пошкодження або відсутність пломб з відбитками тавр енергопостачальника чи інших заінтересованих сторін. При цьому пошкодження або відсутність пломб визначається окремим порушенням Правил. У застосуванні наведених норм у судовій практиці виникали питання щодо необхідності за наявності факту пошкодження чи

відсутності хоча б однієї пломби встановлення факту втручання в роботу лічильника.

У справі № 910/960/14 позивач вимоги про скасування оперативно-господарської санкції обґрунтовував тим, що відповідач (енергопостачальник) не довів втручання позивача (споживача) в роботу лічильника.

Місцевий господарський суд, з рішенням якого погодився суд апеляційної інстанції, задовольнив позов про скасування оперативно-господарської санкції враховуючи, що оскільки пошкодження пломби не відбулось, у матеріалах справи відсутні докази втручання позивача в параметри розрахункових засобів (систем) обліку електричної енергії, позивачем як споживачем електричної енергії не було вчинено протиправних дій, спрямованих на приховування реального обсягу спожитої електричної енергії, а відповідачем не доведено факту втручання позивачем в параметри розрахункового засобу обліку.

Постановою Вищого господарського суду України від 21.07.2014 судові рішення судів першої та апеляційної інстанцій скасовано та прийнято нове рішення про відмову в позові.

Суд касаційної інстанції зазначив, що відповідно до статті 26 Закону, пункту 3.3 Правил та пункту 2.1 Методики пошкодження та відсутність пломб є окремим порушенням Правил і у такому випадку необхідність доведення факту втручання в роботу лічильника нормами законодавства не встановлено (постанова Вищого господарського суду України від 21.07.2014 № 910/960/14, у допуску до провадження Верховного Суду України відмовлено ухвалою Вищого господарського суду України від 31.10.2014).

У постанові №25/5005/16422/2011 Вищий господарський суд України зазначив, що при доведеності факту порушення пломб, доведення можливості позаоблікового споживання електроенергії є обов'язковим, оскільки спеціальними (порівняно з ЦК України) нормативними актами в галузі електроенергетики (стаття 26 Закону, пункт 3.3 Правил, пункт 2.1 Методики) передбачене проведення донарахування не в разі позаоблікового споживання при порушенні пломб, а саме за порушення пломб (постанова Вищого господарського суду України від 06.09. 2012 №25/5005/16422/2011).

Таку ж правову позицію викладено у постановках Вищого господарського суду України від 28.04.2014 № 05/01/5026/575/2012, від 30.09.2013 № 904/2624/13.

Таким чином, пошкодження або відсутність пломб є окремим порушенням Правил, і у такому випадку необхідність доведення факту втручання в роботу лічильника нормами чинного законодавства не передбачено.

є). Часто споживачі, зазначаючи про відсутність (недоведеність) їх вини у вчиненні порушення, зафіксованого в акті, заявляли вимоги про скасування рішення комісії енергопостачальника про застосування оперативно-господарської санкції.

Наприклад, у справі № 920/1819/13 позивач (споживач) вимоги щодо скасування оперативно-господарської санкції обґрунтовував, зокрема, своєю непричетністю до пошкодження пломби.

Враховуючи положення підпункту 26 пункту 10.2 Правил, за якими споживач електричної енергії зобов'язаний забезпечувати збереження і цілісність встановлених на його території (у його приміщенні) розрахункових засобів обліку електричної енергії та пломб (відбитків їх тавр) відповідно до акта про пломбування, та відсутність належних та допустимих доказів пошкодження пломби працівниками енергопостачальника, судом відмовлено у скасуванні рішення комісії енергопостачальника (постанова Вищого господарського суду України від 25.06.2014 № 920/1819/13).

Пунктом 3.3 Правил передбачено, що відповідальність за збереження і цілісність розрахункових засобів обліку електричної енергії та пломб (відбитків їх тавр) відповідно до акта про пломбування покладається на власника (користувача) електроустановки або організацію, на території (у приміщенні) якої вони встановлені.

Суди, вирішуючи спори щодо правомірності застосування оперативно-господарської санкції, враховували зазначені положення Правил та Методики, а також умови відповідних договорів.

У справі № 910/9087/14 господарські суди дійшли висновку про недоведеність порушення споживачем Правил, оскільки акт про передачу на відповідальне зберігання приладу обліку і пломб підписано від імені споживача неуповноваженою особою, а інших доказів на підтвердження прийняття позивачем на зберігання пломб, встановлених на розрахункових засобах електричної енергії, суду не надано.

Рішення комісії енергопостачальника про застосування до споживача оперативно-господарських санкцій за порушення у сфері електроенергетики скасовано (постанова Вищого господарського суду України від 15.01.2015 № 910/9087/14).

Вирішуючи спір у справі № 904/8746/13, суд апеляційної інстанції, зазначивши про недоведеність вини позивача у пошкодженні пломби, не врахував вимоги пункту 3.3 Правил, згідно з якими відповідальність за збереження і цілісність розрахункових засобів обліку електричної енергії та пломб (відбитків їх тавр) відповідно до акта про пломбування покладається на власника (користувача) електроустановки або організацію, на території (у приміщенні) якої вони встановлені (постанова Вищого господарського суду України від 01.10.2014 № 904/8746/13).

є). Відповідно до абзацу дев'ятого пункту 6.42 Правил у разі задоволення судом скарги споживача постачальник електричної енергії (електропередавальна організація) скасовує відповідний акт про порушення. Таким чином, абзац дев'ятий пункту 6.42 Правил чітко встановлює наслідки скасування судом рішення енергопостачальника щодо застосування оперативно-господарської санкції: скасування постачальником електричної енергії відповідного акта про порушення.

Таким чином, повторне застосування оперативно-господарської санкції до споживача електроенергії на підставі такого акта - неможливе (постанови Вищого господарського суду України від 05.11.2012 № 18/5005/2972/2012, від 08.04.2013 № 5006/8/87пн/2012, від 30.09.2014 № 924/551/14, від 03.11.2014 № 924/728/14).

2.5. Стягнення вартості електричної енергії, спожитої без укладення договорів на її постачання

а). Самовільне підключення до об'єктів електроенергетики і споживання енергії без приладів обліку є правопорушенням в електроенергетиці (частина друга статті 27 Закону).

Можливість оскарження в судовому порядку рішень комісії електропостачальника про нарахування обсягу та вартості електричної енергії, не облікованої внаслідок самовільного підключення електроустановок, струмоприймачів або проводів до електричних мереж енергопостачальника, передбачено в пункті 6.42 Правил.

Законом визначено, що споживачі енергії – суб'єкти господарської діяльності та фізичні особи, що використовують енергію для власних потреб на підставі договору про її продаж та купівлю (стаття 1).

Пункт 1.2 Правил також визначає споживача електричної енергії як особу, що використовує її для забезпечення потреб власних електроустановок на підставі договору.

Разом з тим, у вирішенні цієї категорії спорів суди враховували викладене у постанові Верховного Суду України від 16.05.2011. У цій постанові зазначено, що термін "споживач електричної енергії" необхідно застосовувати в дещо ширшому значенні, зокрема, як такий, що поширюється і на осіб, які використовують електричну енергію без укладення договору на електропостачання, що вбачається зі змісту положень підпункту 1 пункту 10.2 Правил.

Отже, для визначення обсягу та обрахування вартості електричної енергії, яку особа споживала за відсутності укладеного договору про постачання електричної енергії, застосовуються положення Правил та Методики.

При цьому позов про стягнення вартості електричної енергії, спожитої без укладення договорів на її постачання (розрахованої на підставі Методики), та не облікованої внаслідок порушення споживачами Правил, може бути поданий на підставі статей 1212, 1213 ЦК України, оскільки сторони не перебувають між собою у договірних відносинах (постанова Верховного Суду України від 16.05.2011 № 15/147/10).

Наприклад, у справі № 5011-54/4922-2012 Вищий господарський суд України скасував постанову суду апеляційної інстанції та підтримав позицію суду першої інстанції, зазначивши, що з огляду на відсутність договірних відносин між сторонами нарахована енергопостачальником сума недоврахованої електричної енергії за своєю правовою природою є збитками, а не оперативно-господарською санкцією, як помилково вважав апеляційний

господарський суд (постанова Вищого господарського суду України від 05.12.2012 № 5011-54/4922-2012).

Водночас у цій підкатегорії спорів розглядалися також справи і про стягнення оперативно-господарських санкцій, нарахованих споживачу у зв'язку з самовільним підключенням до електричних мереж енергопостачальника.

У справі № 5020-1264/2012 Вищий господарський суд України залишив без змін судові рішення суду апеляційної інстанції, яким відмовлено позивачу у скасуванні оперативно-господарської санкції, нарахованої позивачу, як підприємству, що надає комунальні послуги населенню у будинку, в якому виявлено самовільне підключення до електропостачання освітлення під'їздів житлового будинку та ліфтів (постанова Вищого господарського суду України від 26.12.2013 № 5020-1264/2012).

Проблемним та одночасно однією з підстав для задоволення позовних вимог про визнання недійсним рішення комісії про нарахування обсягу та вартості електричної енергії, не облікованої внаслідок самовільного підключення електроустановок, був факт невстановлення під час проведення перевірки особи, що здійснила самовільне підключення, або ж недоведення прав на володіння приміщенням, в яких виявлено таке порушення.

Наприклад, у справі № 910/21233/13 Вищий господарський суд України підтримав правову позицію суду апеляційної інстанції щодо відсутності підстав для задоволення позову про стягнення вартості електричної енергії, спожитої внаслідок самовільного підключення електроустановок, з огляду на таке.

Відповідно до частини першої статті 224 ГК України учасник господарських відносин, який порушив господарське зобов'язання або установлені вимоги щодо здійснення господарської діяльності, повинен відшкодувати завдані цим збитки суб'єкту, права або законні інтереси якого порушено.

Отже, для donарахування споживачу суми електроенергії визначальним є факт порушення Правил особою, яка вчинила правопорушення. Якщо ж таку особу встановити неможливо, то відповідає власник майна або особа, що володіє іншими речовими правами щодо цього майна (зокрема, правом володіння).

Проте, як встановлено судом апеляційної інстанції, позивачем всупереч приписів статей 33, 34 Господарського процесуального кодексу України не доведено належними засобами доказування, що саме відповідач здійснив самовільне підключення та є споживачем електроенергії у нежитлових приміщеннях, в яких виявлено це самовільне підключення, або є власником цих приміщень.

Крім того, суд касаційної інстанції зазначив, що в договорі оренди приміщень, у яких виявлено самовільне підключення, сторони передбачили, що третя особа зобов'язана укласти з відповідними службами окремі договори та сплачувати спожиті комунальні послуги, зокрема з енергопостачання, на підставі окремих договорів.

Отже, позивачем не доведено, що відповідач є особою, на яку відповідно до положень чинного законодавства покладено обов'язок з відшкодування

позивачу вартості позадоговірного споживання електроенергії (постанова Вищого господарського суду України від 23.07.2014 № 910/21233/13). Ухвалою Вищого господарського суду України від 29.09.2014 відмовлено в допуску цієї справи до провадження Верховного Суду України.

У постанові № 914/4296/13 (спір про визнання недійсним рішення комісії енергопостачальника про нарахування споживачу вартості електричної енергії, не облікованої внаслідок самовільного підключення) Вищий господарський суд України так само зазначив, що рішення комісії електропостачальника про нарахування обсягу та вартості електричної енергії, не облікованої внаслідок самовільного підключення електроустановок, струмоприймачів або проводів до електричних мереж енергопостачальника, може прийматись лише щодо власників або користувачів електроустановок.

У цій справі задоволено позов про визнання недійсним рішення комісії енергопостачальника про нарахування споживачу обсягів та вартості електричної енергії, не облікованої внаслідок самовільного підключення, оскільки на час прийняття відповідачем зазначеного рішення позивач не був власником торгових павільйонів, у яких встановлено факт самовільного підключення електроустановок до електромереж відповідача (постанова Вищого господарського суду України від 26.05.2014 № 914/4296/13).

У постанові № 910/4804/13 Вищий господарський суд України, відхиляючи доводи споживача про відсутність його вини у самовільному підключенні, зазначив таке.

Відповідно до частини четвертої статті 319 ЦК України, власність зобов'язує (рівно, як і зобов'язують інші речові права щодо майна). В статті 322 ЦК України зазначено, що власник зобов'язаний утримувати майно, що йому належить, якщо інше не встановлено договором або законом (норми даної статті поширюються не лише на власника, а й на особу, яка наділена майновими правами щодо нього у найбільшому обсязі).

Згідно з частиною першою статті 224 ГК України, учасник господарських відносин, який порушив встановлені вимоги щодо здійснення господарської діяльності, повинен відшкодувати завдані цим збитки суб'єкту, права або законні інтереси якого порушено.

Таким чином, встановивши факт наявності заборгованості за самовільне споживання відповідачем електричної енергії, колегія суддів Вищого господарського суду України погодилася з висновком судів про задоволення позову щодо стягнення (постанова Вищого господарського суду України від 08.05.2014 № 910/4804/13).

Отже, у вирішенні спорів про стягнення вартості електричної енергії, спожитої внаслідок самовільного підключення до об'єктів електроенергетики, та визначенні особи, яка є споживачем та належним відповідачем у спорі, судам слід виходити з приписів положень 319, 322 ЦК України та враховувати, що відповідальність щодо належного утримання майна несе власник цього майна або особа, що володіє іншими речовими правами щодо цього майна (зокрема, правом володіння).

Так, у справі № 910/23542/13 місцевий господарський суд відмовив енергопостачальнику у стягненні вартості бездоговірного споживання електричної енергії з огляду на таке.

Позивач всупереч вимогам статей 33 та 34 Господарського процесуального кодексу України не довів, що відповідач є особою, на яку згідно із законодавством може бути покладено обов'язок з відшкодування вартості бездоговірного споживання електричної енергії. Він не надав доказів, що відповідач є власником приміщень, в яких виявлено самовільне споживання електричної енергії, і саме він вчинив неправомірні дії із самовільного підключення та є відповідальним за них.

Апеляційний господарський суд рішення місцевого господарського суду скасував, визначивши саме відповідача особою, відповідальною за порушення Правил у вигляді самовільного підключення електроустановок струмоприймачів/проводів до електричної мережі позивача з метою безблікового споживання електроенергії, оскільки саме на нього законом покладено обов'язок щодо утримання належного йому майна. Він також зазначив, що факт виконання або невиконання орендарями за договорами оренди та суборендарем за договорами суборенди своїх зобов'язань стосується лише взаємовідносин орендодавців з орендарями та суборендарем і не впливає на взаємовідносини позивача та відповідача у справі.

Вищий господарський суд України постанову апеляційного господарського суду України скасував, погодився з правовою позицією місцевого господарського суду України та зазначив, що для донарахування споживачу вартості електроенергії визначальним є факт порушення ним Правил; якщо ж таку особу порушника встановити неможливо, відповідає власник майна або особа, яка має інші речові права щодо цього майна (постанова Вищого господарського суду України від 15.07.2014 № 910/23542/13).

При вирішенні спору у справі № 910/4804/13 Вищий господарський суд України погодився з висновком судів попередніх інстанцій про задоволення позову щодо стягнення заборгованості за самовільне споживання електричної енергії.

Доводи скаржника про відсутність його вини в частині підключення і користування електричною енергією за спірними адресами та те, що здійснювати оплату рахунків за самовільно спожиту енергію зобов'язані особи, яким передано у користування майно, відхилені судом, так як за умовами договорів, треті особи не були зобов'язані самотійно укладати договори на електроспоживання, а лише оплачувати вартість енергії споживачу, який, визначаючи таку умову в підписаних ним договорах, не міг не знати про те, що взяв на себе обов'язок регулювання відносин з електроспоживання перед енергопостачальником (постанова Вищого господарського суду України від 08.05.2014 № 910/4804/13).

Отже, вирішуючи спори, пов'язані з бездоговірним споживанням електроенергії, господарським судам слід враховувати таке.

Відповідно до частини першої статті 1212 ЦК України особа, яка набула майно або зберегла його у себе за рахунок іншої особи (потерпілого) без достатньої правової підстави (безпідставно набуте майно), зобов'язана повернути потерпілому це майно. Особа зобов'язана повернути майно і тоді, коли підстава, на якій воно було набуте, згодом відпала.

Статтею 1213 ЦК України передбачено, що набувач зобов'язаний повернути потерпілому безпідставно набуте майно в натурі. У разі неможливості повернути в натурі потерпілому безпідставно набуте майно відшкодовується його вартість, яка визначається на момент розгляду судом справи про повернення майна.

Згідно з пунктом 2 частини другої статті 27 Закону крадіжка електричної і теплової енергії, самовільне підключення до об'єктів електроенергетики і споживання енергії без приладів обліку є правопорушеннями в електроенергетиці.

Пунктом 2.6 Методики встановлено порядок визначення обсягу та вартості самовільно спожитої електричної енергії в разі виявлення у споживача порушень, зазначених у підпункті 5 пункту 2.1 Методики, та за умови відсутності у такого споживача договору про постачання електричної енергії.

Пункт 2.1 Методики застосовується на підставі акта про порушення, складеного в порядку, встановленому цією Методикою, з урахуванням вимог Правил та у разі виявлення таких порушень.

Отже, позаобліково спожита електрична енергія – це збитки енергопостачальника, завдані внаслідок вчинення правопорушень споживачем у сфері електроенергетики, які підлягають доказуванню з урахуванням приписів статті 225 ГК України та статей 22, 614, 1212, 1213 ЦК України.

Для донарахування споживачу вартості електроенергії визначальним є факт порушення ним Правил; якщо ж особу порушника встановити неможливо, відповідає власник майна або особа, яка має інші речові права щодо цього майна.

Наприклад, постановою Вищого господарського суду України залишено без змін судові рішення судів першої та апеляційної інстанцій щодо відмови у скасуванні рішення енергопостачальника про донарахування вартості безобліково спожитої електроенергії у справі № 917/1143/14.

При виявленні самовільного підключення до об'єктів електроенергетики і споживання енергії без приладів обліку споживачу відповідно до Порядку визначення розміру і відшкодування збитків, завданих енергопостачальнику внаслідок викрадення електричної енергії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 08.02.2006 № 122 та пункту 6.42 Правил, на підставі акта про порушення рішенням комісії було визначено обсяг недоврахованої електричної енергії та суму завданих споживачем збитків (постанова Вищого господарського суду України від 18.03.2015 № 917/1143/14).

III. Висновки

За результатами аналізу практики розгляду господарськими судами справ, пов'язаних із застосуванням законодавства, що регулює відносини у сфері електропостачання, за період 2012 – 2014 р.р. можна дійти таких висновків.

Предметом спорів названої категорії є: скасування оперативно-господарської санкції, стягнення вартості недоврахованої електроенергії відповідно до оперативно-господарської санкції, стягнення заборгованості (нарахованих штрафних санкцій, пені, штрафів) за спожиті енергоносії, визнання недійсним акта про порушення, зобов'язання до укладення договору про електропостачання тощо.

Найбільш поширеними причинами виникнення спорів у сфері надання послуг з електропостачання було неналежне виконання споживачами договірних зобов'язань щодо своєчасних розрахунків за отриману електричну енергію; незгода суб'єктів господарювання із застосуванням до них оперативно-господарських санкцій, накладених протокольним рішенням постачальника електроенергії за результатом розгляду актів про порушення Правил; недотримання (перевищення) споживачами електричної енергії режимів енергоспоживання, встановлених у договорі; ухилення від укладання договору тощо.

Підставами скасування судових рішень стало: неповне з'ясування обставин, що мають значення для справи; недоведеність обставин, що мають значення для справи; розгляд справи без дослідження та надання правової оцінки усім документам та доказам, якими сторони мають доводити свої вимоги та заперечення; неправильне або безпідставне застосування положень нормативно-правових актів, що регулюють відносини у сфері електропостачання; порушення або неправильне застосування норм матеріального або процесуального права.

З метою однакового застосування одних і тих самих правових норм у подібних правовідносинах зазначаємо таке.

1. Якщо процедура укладення договору здійснювалась відповідно до вимог чинного законодавства про електроенергетику та Правил, суд має підстави для визнання договору про постачання електричної енергії укладеним.

2. Кошторис обґрунтованих річних витрат власника мереж на утримання електричних мереж спільного використання є невід'ємною частиною договору про спільне використання електричних мереж, складання якого покладається на власника (пункт 1.8 Методики).

3. Внесення змін до Правил, обов'язок додержання яких законодавчо встановлений статтею 277 ГК України, є достатньою підставою для внесення змін до договору в разі невідповідності умов договору зазначеному нормативному акту.

4. Заборгованість за спожиту електричну енергію підлягає стягненню у межах спожитої електричної енергії, визначених умовами договору, а відповідальність у вигляді двократного розміру вартості повинна застосовуватися лише до різниці між фактично спожитою та договірною величиною споживання електроенергії.

5. Якщо умовами договору сторони погодили нарахування пені протягом усього періоду прострочення зобов'язання, суд має підстави для стягнення її з відповідача у повному розмірі. Нарахування штрафних санкцій припиняється через шість місяців від дня, коли зобов'язання мало бути виконано, лише за відсутності таких умов у договорі.

6. Визнання недійсним рішення комісії постачальника електроенергії, оформленого протоколом, є належним способом захисту порушеного права, оскільки оскаржуване рішення постачальника електроенергії є оперативно-господарською санкцією, а не актом ненормативного характеру в розумінні частини другої статті 20 ГК України.

7. Акт про порушення Правил не є актом в розумінні статті 20 ГК України, а є лише фіксацією порушення, яке було виявлено під час проведення постачальником енергії перевірки дотримання Правил. Позовна вимога про визнання недійсним акта про порушення Правил не відповідає встановленим способам захисту прав.

8. Пошкодження або відсутність пломб є окремим порушенням Правил, і у такому випадку необхідність доведення факту втручання в роботу лічильника нормами чинного законодавства не передбачена.

9. У разі задоволення судом скарги споживача постачальник електричної енергії (електропередавальна організація) скасовує відповідний акт про порушення. Повторне застосування оперативно-господарської санкції на підставі такого акта – неможливе.

10. Початок перебігу позовної давності відраховується від дня проведення перевірки і складання акта про порушення. Якщо сторони в укладеному договорі передбачили збільшену позовну давність, аніж та, що встановлена законом, то такі положення договору відповідають приписам частини першої статті 259 ЦК України та підлягають застосуванню при вирішенні спору.

11. Термін "споживач електричної енергії" необхідно застосовувати в дещо ширшому значенні, зокрема, як такий, що поширюється і на осіб, які використовують електричну енергію без укладення договору на електропостачання.

12. Позов про стягнення вартості електричної енергії, спожитої без укладення договорів на її постачання (розрахованої на підставі Методики), не облікованої внаслідок порушення споживачами Правил, може бути поданий на підставі статей 1212, 1213 ЦК України, оскільки сторони не перебувають між собою у договірних відносинах.

13. Позаобліково спожита електрична енергія – це збитки енергопостачальника, завдані внаслідок вчинення правопорушень споживачем у сфері електроенергетики, які підлягають доказуванню з урахуванням приписів статті 225 ГК України та статей 22, 614, 1212, 1213 ЦК України.

14. Для донарахування вартості електроенергії споживачу визначальним є факт порушення ним Правил; якщо ж особу порушника встановити неможливо, відповідає власник майна або особа, яка має інші речові права щодо цього майна.

15. Потребують визначення єдиних правових підходів такі питання:

- визначення правової природи платежів, які подаються енергопостачальною організацією до сплати споживачами за перевищення договірної величини споживання електричної енергії: чи є нарахування споживачу електричної енергії двократної вартості різниці фактично спожитих та договірних величин електричної енергії за своєю правовою природою оперативно-господарською санкцією, штрафною санкцією чи спеціальним способом визначення вартості електричної енергії, спожитої понад договірну величину;
- чи є акт, складений з порушеннями вимог Правил та Методики, належним доказом вчиненого споживачем порушення, та відповідно, підставою для донарахування вартості та обсягу недоврахованої електроенергії;
- застосування положень пункту 6.41 Правил щодо визначення особи, яка може вважатися належним представником споживача;
- можливості скасування оперативно-господарської санкції частково.